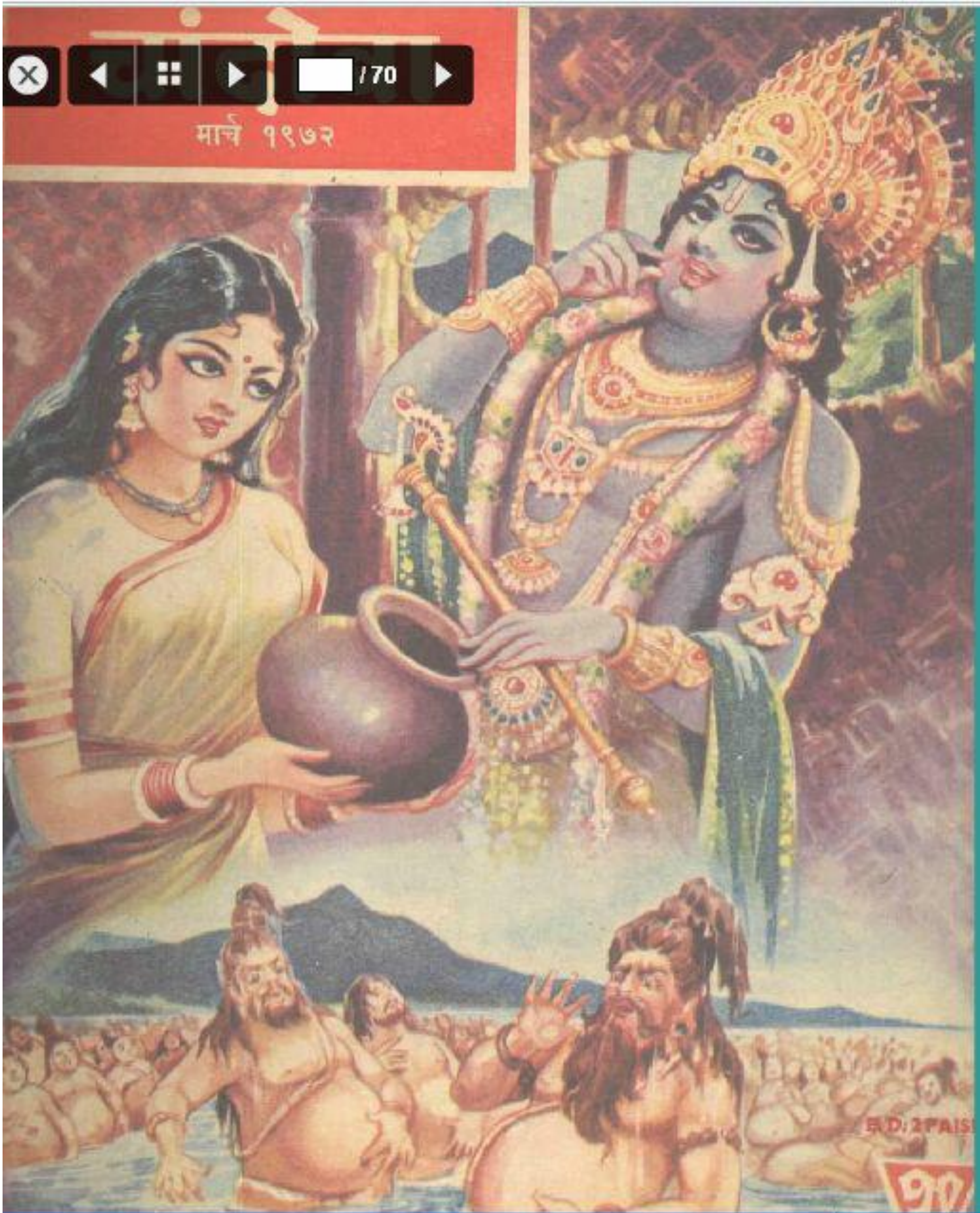

/70
मार्च १९७२
R.D. 2 PAIS
७०

अमरवाणी

अयं निजः परोवेति गणना लघुचेतसाम्,
उदार चरितानाम् तु वसुधैव कुटुंबकम् ।   ॥ १ ॥

[संकुचित विचार व वृत्तीच्या माणसांच्या मनात आप-पर हा भाव असतो. (परंतु) उदार हृदयाची जी माणसे असतात त्यांना सर्व जगच कुटुंबासारखे, "विश्वची माझे घर"–वाटते.]

प्रत्यहं प्रत्यवेक्षेत नरश्चरित मात्मनः,
किं नु मे पशुभि स्तुल्यं, किं नु सत्पुरुषै रिति   ॥ २ ॥

[मनुष्याने दररोज त्याचे वागणे पशुसारखे आहे की सत्पुरुषासारखे हे आत्मनिरीक्षण करून पहावे.

सद्भि रेव सहासीत, सद्भिः कुर्वीत संगतिम्,
सद्भि विवादं मैत्री च; नासद्भिः किंचिदाचरेत्   ॥ ३ ॥

[सज्जनांबरोबर उठावे बसावे, त्यांच्याशी मैत्री करावी, (पाहिजे तर) भांडावे; (परंतु) दुष्ट माणसाजवळ (त्याच्या वाऱ्याला देखील) जाऊ नये.]

गुणं पृच्छस्व, मा रूपं, शीलं पृच्छस्व, मा कुलम्
सिद्धिं पृच्छस्व, मा विद्यां; भोगं पृच्छस्व, मा धनम् ॥ ४ ॥

[माणसाच्या गुणाची पारख करावी, रूपाची नाही; त्याचा शील स्वभाव पहावा, जात विचारू नये; त्याची सिद्धी पहावी, विद्या नाही; धनाचा विनियोग कसा केला हे पहावे, किती धन आहे, हे पाहू नये.]

नकलेचा परिणाम

एका गावी शिवरामशास्त्री नावाचे एक वैद्यबुवा होते. त्यांच्या हाताला गुण होता. रोग कितीही जुना मुरलेला असला तरी ते बरा करीत. म्हणून त्यांची कीर्ति जवळपासच्या पंचक्रोशीत होती.

शिवरामशास्त्र्यांच्या गावीच कामशास्त्री नावाचे एक गृहस्थ रहात असत. लोक शिवरामशास्त्र्यांना देवासारखे मानतात व ते मृत्यूच्या तोंडातून रोग्याची सुटका करतात हे कामशास्त्र्याने पाहिले होते. म्हणून आपण सुद्धा वैद्य व्हावे व कीर्ति मिळवावी असे त्याला वाटू लागले.

म्हणून कामशास्त्री एक दिवशी सकाळी उठला आणि शिवरामशास्त्र्यांच्या घरी गेला आणि त्यांना नमस्कार करून म्हणाला–"वैद्यबुवा, मलादेखील वैद्यकी शिकावीशी वाटते. मला आपला शिष्य करून घेऊन वैद्यकी शिकविण्याची कृपा करावी."

ते ऐकून शिवरामशास्त्री म्हणाले–"बरा आलास बुवा. मी तरी उतारवयामुळे सर्व काम करू शकत नाही. देवानेच तुला माझ्याकडे पाठविले." असे सांगून शिवरामशास्त्र्यांनी कामशास्त्रीला आपला शिष्य करून घेतले. त्या दिवसापासून कामशास्त्री वैद्यबुवांच्या घरीच राहू लागला.

शिवरामशास्त्री आपल्या रोग्यांना जी औषधे देत ती स्वतः तयार करून देत. त्या वेळी कामशास्त्री त्यांच्या मदतीला असे. हळूहळू शिवरामशास्त्री वैद्यक शास्त्राचे सर्व गुपित आपल्या शिष्याला सांगू लागले.

एक दिवशी शिवरामशास्त्री कामशास्त्र्याला बरोबर घेऊन एका रोग्याला पहायला गेले. वैद्यबुवांना पाहताच रोगी खाटेवर उठून बसला.

शास्त्रीबुवांनी रोग्याची नाडी पाहिली आणि विचारले–"तू मी सांगितल्याप्रमाणे

पथ्य पाळले नाहीस तर औषधाचा काय उपयोग होईल? तुला बरे व्हायचे आहे की नाही?"

"वैद्यबुवा! आपण दिलेले औषध मी नियमितपणे घेत आहे. आपण सांगितल्या-प्रमाणे पथ्य पण पाळीत आलो आहे." रोगी म्हणाला.

शिवरामशास्त्र्यांनी त्याला दटावून विचारले–"मी तुला ऊस खाऊ नकोस म्हणून सांगितले होते, तू कां खाल्लास?"

"चुकलो वैद्यबुवा! तोंड कडूकडू वाटू लागले म्हणून दोनतीन कर्वे खाल्ले." रोगी म्हणाला.

"सावध रहा अशा वस्तूंना हात लावू नकोस." असे सांगून वैद्यबुवा निघून गेले.

गुरुजींची हुशारी पाहून कामशास्त्री थक्क झाला. त्याने गुरुजींना विचारले–"गुरुजी! नुसती नाडी पाहून रोग्याने काय खाल्ले हे कळते कां?"

शिवरामशास्त्री स्मित करून म्हणाले–"अरे, वैद्याने रोग्यावर प्रभाव पाडण्या- [illegible] साठी थोडा अनुभव लागतो. आपण रोग्याच्या घरी गेलो होतो तेव्हां त्याच्या खाटेखाली कर्व्यांचा चोथा दिसला. म्हणजे त्याने ऊस खाल्ला होता. या गोष्टी फक्त पुस्तके वाचून लक्षात येत नाहीत. समजले का?"

कामशास्त्र्याला वाटले की वैद्यकशास्त्राचे गुपित हाती लागले. दुसऱ्या दिवशी काम-शास्त्र्याला एका रोग्याच्या घरी जावे लागले तेव्हां रोगी गवताच्या एका ढिगाजवळ खाटेवर बसला होता.

कामशास्त्र्याने रोग्याच्या नाडीवर हात ठेवून रोग्याला दटावून विचारले–"काय रे तुला बरे व्हायचे आहे की नाही? गवत खाल्लेस तर बरा कसा काय होशील?"

रोग्याला राग आला आणि तो काठी घेऊन कामशास्त्र्याला मारायला धावला.

ती गोष्ट शिवरामशास्त्र्यांना कळली तेव्हां त्यांनी कामशास्त्र्याला रागावून कायमचा निरोप दिला.

दैवी वीणा

एका गावी शंकरशास्त्री नावाचे एक गृहस्थ राहात असत. संगीत शास्त्राची त्यांना फार आवड होती. इतकी की काम करीत असतां देखील ते गात असत. परंतु ते गाऊ लागले की त्यांची बायको खदखदां हसू लागे. बायको हसली की शास्त्रीबुवांच्या मनाला फार वाईट वाटे. म्हणून घरात बायको असे त्या वेळी ते गात नसत.

एकदां शंकरशास्त्र्यांची बायको माहेरी गेली. संध्याकाळी शंकरशास्त्री सैंपाकाला लागले. सैंपाक करता करता ते तल्लीन होऊन गाणेपण गाऊ लागले. नेमके त्या वेळेला कोणी बाहेर आले आणि दरवाजा ठोठावला. शंकर शास्त्र्यांनी दार उघडून पाहिले. कोणी तिघे प्रवासी दारात उभे होते. खूप दमून गेलेले दिसत होते.

त्या तिघांपैकी एक जण म्हणाला–"हे पहा, आम्ही फार दुरून पायी प्रवास करीत आलो आहों. आम्हांला फार भूक लागली आहे. रात्री थोडे काही खायला व थोडी जागा झोपायला मिळाली तर आम्ही आपल्या वाटेने उजाडतांच निघून जाऊ."

"त्यात काय मोठेसे? या, आत या. थोडी अडचण आहे, मंडळी आज घरी नाहीत. मीच सैंपाक करून वाढतो. आपण तेच गोड करून घ्या म्हणजे झाले. मंडळी असती तर काही तरी गोड धोड करून वाढलेच असते." शंकरशास्त्री म्हणाले.

शास्त्रीबुवा सैंपाकाला लागले आणि पाहुणे मंडळी गप्पा मारायला बसली.

पाहुण्यांपैकी एकाने विचारले–"आपण काहीतरी गात होता. आम्ही आल्याने आपल्या गाण्यात विघ्न आले. म्हणा गाणे, आम्हांला आनंदच होईल."

शंकर शास्त्र्यांना आश्चर्य वाटले. त्यांचे गाणे ऐकून त्यांची बायको हसत होती

आणि या मंडळींना ते आवडले कसे? म्हणून म्हणाले–"नाही हो, असाच गुण-गुणत होतो. म्हणण्यासारखे आणि ऐकण्या-लायक गाणे मला येत नाही."

"असे काय म्हणतां? तुमचा आवाज काय सामान्य आहे? एक दोन गाणी म्हणाल तर खरे." पाहुणे म्हणाले.

ते ऐकून आनंदून जाऊन शास्त्रीबुवांनी एकच काय कित्येक गाणी म्हटली.

सैंपाक झाल्यावर चौघांनी जेवून घेतले. एक पाहुणा म्हणाला–"ही वेळ उपाशीच काढावी लागणार असे वाटले होते आम्हांला· पण आपल्या कृपेने पोटभर जेवायला मिळाले. आपल्या मनात अपूर्ण राहलेली अशी काही इच्छा असल्यास सांगावी.

प्रयत्न केले.

शंकरशास्त्री संकोच करीत म्हणाले– "संगीत शास्त्राची माहिती नसलेल्या माण-साने वाजविली तरी चांगली वाजेल अशी एखादी वीणा जवळ असावी असे कितीदां माझ्या मनात आले. परंतु अशी वीणा असणार कोठून आणि मिळणार कशी?" शास्त्रीबुवांनी असे म्हणत एक सुस्कारा सोडला.

"त्या भिंतीवर टांगलेली वीणा तुमचीच का?" प्रवाश्यांनी विचारले.

शंकरशास्त्र्यांनी चकित होऊन भिंतीकडे पाहिले तर खरोखरच एक वीणा भिंतीला टांगलेली दिसली. त्यांनी ती वीणा काढून

काम केलेले होते. शंकरशास्त्र्यांनी तिच्या तारांवर सहज बोट फिरवून वाजवून पाहिले तर 'ओंकार' ऐकू येऊ लागला.

शास्त्रीबुवा त्या वीणेच्या तारा वाजवून पाहण्यात तल्लीन होऊन गेले. प्रत्येक वेळी नवीन काहीतरी ऐकू येई. प्रवासी काही बोलल्याशिवाय निघून गेले, शास्त्रीबुवांना कळलेदेखील नाही.

एकदां शंकरशास्त्री वीणावादनात तल्लीन होऊन बसले असतां त्यांची मंडळी माहेरहून परतली. त्यांच्याबरोबर शेजार-पाजारची मंडळी पण आली. शास्त्रीबुवांचे वीणावादन ऐकून यावेळी त्यांची मंडळी हसली नाहीत. सर्व तल्लीन होऊन गाणे ऐकू लागले.

शंकरशास्त्रांनी त्यांना ती वीणा कशी मिळाली, हे थोडक्यात सर्वांना सांगितले. गावकरी म्हणाले–"म्हणजे ती पाहुणेमंडळी सामान्य नव्हती. देवलोकातली मंडळी होती. ही दैवी वीणा तुम्हांला मिळाली आहे."

त्या दिवसापासून शंकरशास्त्री गाव-कऱ्यांनी नुसते विचारले की वीणा घेऊन वाजवायला बसत.

काही दिवसांनी गोविंदराव नावाचे एक गृहस्थ शंकरशास्त्र्यांकडे आले. त्यांना संगीत शास्त्राचे चांगले ज्ञान होते. ते इतरांसमोर शंकरशास्त्र्यांच्या गायन वादनाची टीका

करीत. म्हणत–"अहो, शंकरशास्त्र्यांना संगीतशास्त्र कशाशी खातात हे तरी माहीत आहे का? काही तरी गातात आणि काहीतरी वाजवतात. तालसुराच्या नावाने शून्य." म्हणून शास्त्रीबुवांना गोविंदरावांचा थोडा राग आला. एकदा गावकऱ्यांबरोबर गोविंदराव शास्त्रीबुवांची वीणा ऐकायला आले. तेव्हां शास्त्रीबुवांनी गोविंदरावांना विचारलेच–"काय हो, तुम्ही आमच्या घरी कशासाठी आला आहांत?"

"सर्वांनी तुमच्या संगीत विद्वत्तेची वाखाणणी केली म्हणून आलो होतो, तुमचे गाणे ऐकायला." गोविंदराव म्हणाले.

"अस्सं, बसा तर. मी गाणे म्हणतो आणि वाजवितो." असे सांगून शंकरशास्त्र्यांनी वीणा घेऊन एक करुणरस प्रधान राग वाजविला. त्यांच्या वीणेतून तो राग निघाला म्हटले तर जास्त बरोबर होईल.

थोड्या वेळाने गोविंदरावांच्या डोळ्यातून अश्रुधारा वाहू लागल्या व हळूहळू त्यांचे मन दुःखसागरात बुडी मारू लागले. [illegible] बुवांना ते जणुकाही ऐकूच आले नाही आणि ते गाणे गात वाजवीत राहले. शेवटी गोविंदराव बेशुद्ध होऊन खाली पडले.

शंकरशास्त्र्यांनी जवळ येऊन तोंडावर पाणी शिंपडले आणि गोविंदराव शुद्धीवर आल्यावर घरी निघून गेले. जाताना त्यांचा चेहरा उतरलेला होता.

ते निघून गेल्यावर शास्त्रीबुवांनी वीणा घेऊन आणखी जास्त उत्साहाने वाजवायला सुरवात केली. पण या वेळी सर्व अपस्वर निघू लागले.

दुसऱ्या दिवशी वीणा नाहीशी झालेली होती. सर्वांनी शास्त्रीबुवांना विचारले–"अहो, वीणा कोठे गेली?"

शास्त्रीबुवा पश्चात्ताप करीत म्हणाले–"ती एक दैवी वीणा होती. गोविंदरावांची खोड मोडण्यासाठी मी तिचा दुरुपयोग केला. म्हणून ती रागावून जशी आली तशी निघून गेली."

शिलारथ

[१६]

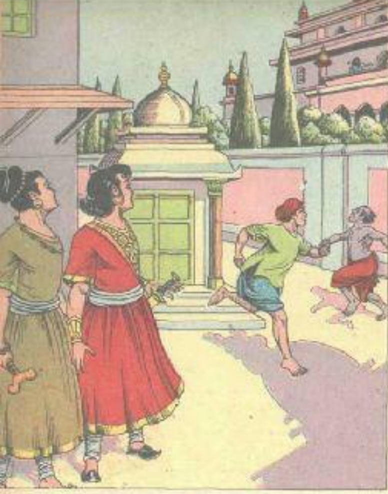
[विघ्नेश्वर पुजाऱ्याने खड्गवर्मा व जीवदत्त दोघांना गुहेंतल्या बंदीखान्यात टाकविले. जंगली लोकांच्या हल्लयाला भिऊन राजा नित्यानंद पळून गेला. खड्गवर्मा व जीवदत्त दोघांनीं मिळून पाहरेकऱ्यांना फसवून त्यांना बंदीखान्यात टाकले व स्वतःची सुटका करून घेऊन डोंगराळ प्रदेशात निघून गेले. पुढे–]

डोंगरावरून जात असतां खड्गवर्मा व जीवदत्त दोघांना विघ्नेश्वर पुजारी आपल्या राक्षसी हत्तीवर बसून आपल्या रानटी अनुयायांसह आनंदपूरच्या वाटेने जात असलेला दिसला.

"जीवदत्त, आपण त्या दुष्ट पुजाऱ्याच्या हातून राजा नित्यानंदाचे रक्षण केले पाहिजे. त्या दुष्टाला ठार करता आले तर ते देखील केले पाहिजे. चल." खड्गवर्मा म्हणाला.

जीवदत्त स्मित करून म्हणाला–"राजा नित्यानंद भितरा व पळपुटा आहे. अशा राजाला आपण आज वांचविले, समज. पण उद्यां दुसरा शत्रू येऊन त्याचे राज्य बळकावील. आपण व्यर्थ या भानडीत पडू नये."

"पण मला वाटते की त्या दुष्ट पुजाऱ्याने आपल्याला विनाकारण कैदेत टाकले आणि आपल्याला त्रास दिला. त्यावद्दल त्याच्यावर

अनुयायी मोठमोठे दगड घेऊन फाटकावर प्रहार करू लागले.

गर्दीत उभे राहून खड्गवर्मा व जीवदत्त दोघांना राजा आपल्या अंगरक्षकाशी बोलत असलेला दिसला. दोघे राजाकडे जाऊन राजधानीचे रक्षण करण्यास उपाय सुचविण्याच्या विचारात होते. परंतु नगराच्या सिंहद्वाराजवळ गलका वाढत चालला होता.

"खड्गवर्मा या वेळी राजाची भेट घेणे शक्य नाही. थोड्याच वेळात पुजारी दार तोडून आत शिरेल. म्हणून आपणच काही तरी उपाय योजून पुजारी व त्याचा हत्ती दोघांचा शेवट केला पाहिजे." जीवदत्त म्हणाला.

"मला पण तेच वाटते. राजाचे काय वाटेल ते होवो, आपण पुजाऱ्याला यमसदनास पाठवून देऊन मग आपल्या वाटेने निघून जाऊं या." खड्गवर्मा म्हणाला.

"पुजारी व त्याचा हत्ती दोघांना ठार करण्यासाठी आपल्याला काही शूर तरुणांची मदत लागेल. त्याच बरोबर रानटी लोक गावात निरुपद्रवी प्रजेची कत्तल करून लूटालूट सुरू करतील. त्यांना तसे करू देता कामा नये. पुजाऱ्याला ठार केल्यानंतर गरीब प्रजेचे रक्षण करण्याचा भारपण ओघाने आपल्यावरच येतो. ते पहा, सैन्य येऊ लागले आहे. पाठीमागून रथ येतो आहे. त्यात तो राजा नित्यानंदच आहे का?" जीवदत्तने विचारले.

"होय रे, तोच पळपुटा आहे! तो राजा नाही, भितरी भागुबाई आहे!" खड्गवर्मा म्हणाला.

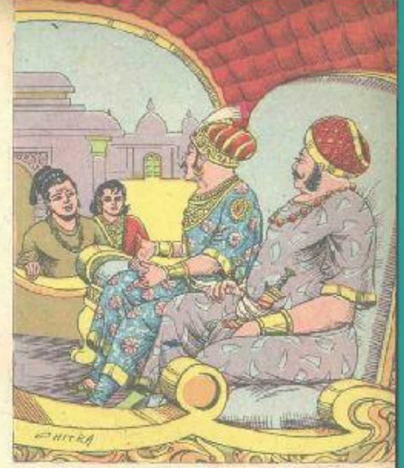
तोंपर्यंत सेनापती ससैन्य किल्ल्याच्या फाटकापर्यंत येऊन पोचला होता. हत्तीच्या प्रहारामुळे फाटकाला भोके पडली होती आणि त्या भोकातून रानटी लोक बाण सोडीत होते व भाले फेकीत होते. सेनापतीने आपल्या सैनिकांना फाटकापासून थोड्या अंतरावर उभे केले आणि हत्ती आत शिरला तर त्याच्यावर कसा हल्ला चढवायचा हे समजावून सांगू लागला.

आणि सैन्या पाठीमागे त्याने आपला रथ उभा केला. राजाचा पांढरा फटफटीत पडलेला चेहरा पाहून दोघांना त्याची कींव आली. त्याच्या शेजारी आणखी एक मनुष्य बसला होता. त्याच्या पोशाखावरून तो मंत्री असावा असे दोघांना वाटले.

"खड्गवर्मा! मी एक युक्ति करावी म्हणतो. राजाजवळ बोलायला हीच वेळ चांगली आहे. जमले तर आतांच जमेल. चल!" असे म्हणत तो रथाजवळ जाऊन उभा राहला आणि राजाला ऐकू जाईल इतक्या मोठ्याने म्हणाला–"महाराज!"

जीवदत्ताचा आवाज ऐकून राजा नित्यानंदाने दोघांकडे चकित होऊन पाहिले. म्हणाला–"तुम्ही दोघे त्या दुष्टाच्या कैदेतून सुटका करून घेऊन आलात?"

"महाराज! ते सर्व आम्ही मागाहून सांगू! पुजाऱ्याचा हत्ती राजधानीत शिरला तर आपले सर्व अनुयायी नक्कीच पळून जातील आणि रानटी लोक जाळपोळ व लुटालूट सुरू करतील. म्हणून चातुर्याने त्या दुष्टाचा पराभव केला पाहिजे. आपणांस मान्य असेल तर मी युक्ति सुचवितो." जीवदत्त म्हणाला.

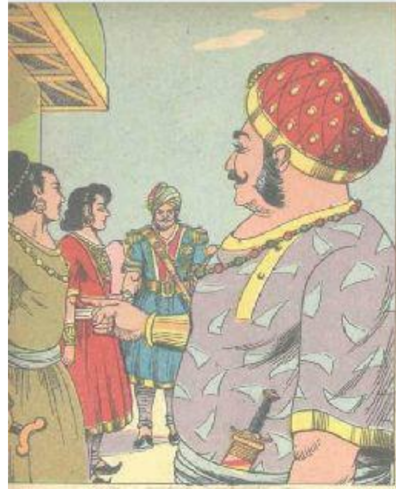

"हे शूर तरुणा! तू म्हणालास ते मला पण खरे वाटते आहे. त्या हत्तीला पाहल्यावर यमराजच आल्यासारखा आम्हांला वाटतो. बोला काय करू या?" राजा नित्यानंद विचारू लागला.

"ती युक्ति एकांतात सांगण्यासारखी आहे. मी रथावर चढून जवळ येऊ का?" जीवदत्तने विचारले.

"अरे, त्यात विचारायचे काय? तुम्हां दोघांना अशी परवानगी मागण्याची गरजच हे आमचे पंतप्रधान आहेत." असे म्हणत राजाने बाजूला बसलेल्या व्यक्तीकडे खूण केली.

"कळले, मोठे लोक आहेत हे सगळे!" खड्गवर्मा स्वत:शीच पुटपुटला.

जीवदत्त रथावर चढून राजाला म्हणाला–"महाराज! आपण ह्या रथात बसून राजोद्यानात जावे आणि कोठे तरी झाडी झुडपात लपून बसावे आणि रथ उद्यानाच्या फाटकाबाहेर उभा करावा, म्हणजे आपण उद्यानात आहां हे पुजाऱ्याला कळेल. त्या दुष्टाचा शेवट करण्याची जबाबदारी आपण माझ्यावर आणि प्रधानांवर सोडून द्यावी."

नित्यानंदने प्रधानाकडे सहेतुक नजरेने, त्याला काय वाटते अशा तऱ्हेने पाहिले. प्रधान म्हणाला–"महाराज! मी या दोघां तरुणांच्या शौर्याचे वर्णन ऐकले होते. यांचे चातुर्य पहावे, म्हणतो. चातुर्याशिवाय हे दुष्टाच्या तावडीतून सुटका करून घेऊन आलेच नसते."

"महाराज! आपण निश्चित होऊन उद्यानात जावे. आम्ही युक्ति करून त्या पुजाऱ्याला त्याच्या हत्तीबरोबर इकडे घेऊन येऊ आणि वाटेत दोघांचा शेवट करू." जीवदत्त म्हणाला.

त्यानंतर प्रधान व जीवदत्त रथातून खाली उतरले. राजाने रथ उद्यानाकडे नेण्यास सारथ्याला सांगितले. जीवदत्तने काही वेळ प्रधानाजवळ, त्याने योजलेल्या युक्तीविषयी विचारविनिमय केला आणि खड्गवर्माला बरोबर घेऊन दोघे नगराच्या फाटकाकडे निघाले. प्रधानाने सेनापतीला जवळ बोलावून दोघां तरुणांची ओळख करून दिली आणि म्हणाला–"हे दोघे तुमच्याकडून मागतील ती मदत त्यांना द्यावी. पुजाऱ्याचा शेवट करण्यासाठी दोघांनी एक उत्तम युक्ति योजली आहे. मी येथेच थांबून पुजाऱ्याला उद्यानाकडे नेण्याची खटपट करतो."

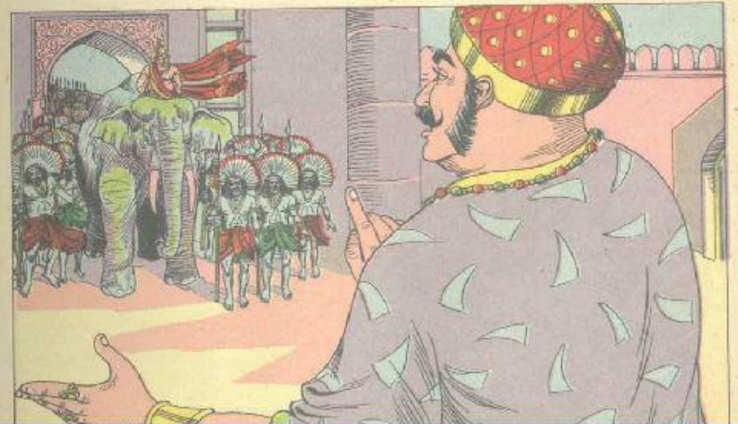
खड्गवर्मा व जीवदत्त दोघांनी सेनापतीला एका बाजूला नेऊन आपली युक्ति थोडक्यात समजावून सांगितली. सेनापति लगेच काही सैनिकांना बरोबर घेऊन तेल्यांच्या दुकानांकडे निघाला. खड्गवर्मा व जीवदत्त त्यांच्या पाठोपाठ निघाले.

कऱ्यांना म्हणाला– उघडा फाटक!" पाहरेकऱ्यांना आश्चर्यच वाटले. परंतु प्रधानाचा हुकूम होता, मानणे भाग होते. म्हणून त्यांनी जंगी फाटक उघडले. त्यांना समोर राक्षसी हत्तीवर बसून पुजारी येत असलेला दिसला.

पुजाऱ्याचा हत्ती फाटकातून आत आला. प्रधान जवळ जाऊन पुजाऱ्याला म्हणाला– "विघ्नेश्वर पुजारी! कोणत्याही प्रकारचा रक्तपात केल्याशिवाय आपण आनंदपूरचे महाराज होणार आहां. आमच्या महाराजांना रात्री स्वप्नात विघ्नेश्वराने दर्शन देऊन आज्ञा केली की आपल्या मस्तकावर राजमुकुट ठेवावा. यावेळी आमचे महाराज उद्यानात एकटे आहेत. आपण निश्चितपणे आत प्रवेश करावा."

"अरे, यात काही डाव किंवा कट तर नाही ?" पुजाऱ्याने चकित होऊन विचारले.

"आम्हांला तसे काही करावयाचे असते तर फाटक उघडायला मी स्वत: येथवर आलो असतो का? आपल्याला या हत्तीसह आत प्रवेश केल्यावर कोठून अटकाव होणार? आपल्याबरोबर हे सर्व अनुयायी पण आहेतच. आपल्याशी दोन हात करण्याचे साहस कोण करील? आपण आपल्या अनुयायांना राजवाड्याच्या आवारात जाऊन विश्रांति घ्यायला आज्ञा करावी. नाहीतर हे रानटी लोक लुटालूट व जाळपोळ करू लागतील. आतां ही राजधानी

आपली आहे." मंत्री नम्रपणाचा आव आणून म्हणाला.

प्रधानाच्या बोलण्यावर पुजाऱ्याचा विश्वास बसला. त्याने हत्तीच्या गंडस्थला-वर एक बुक्का मारला व म्हणाला–"चल उद्यानाच्या बाजूला!"

राक्षसी हत्ती चालू लागला. तेव्हां प्रधान दोन्ही हात वर करून पुजाऱ्याला ऐकू जाईल इतक्या मोठ्याने म्हणाला–"अहो विघ्नेश्वर पुजारी! थोडे थांबा! प्रथम आपण आपल्या या अनुयायांना राज-वाड्याच्या आवारात जायला सांगावे. तेथे मी सांगितल्याप्रमाणे त्यांच्या स्वागतासाठी उत्तमोत्तम पक्वान्ने व पेये ठेवलेली आहेत."

पुजाऱ्याने आपल्या अनुयायांना त्या प्रमाणे आज्ञा केली. रानटी लोक आनंदाने उड्या मारीत राजवाड्याच्या आवारात गेले. राजवाड्याचा चारीबाजूला उंच भिंत होती. त्या भिंतीवरचा भाग दहाबारा फूट रुंद होता आणि पाहरेकऱ्यांना हिंडण्या फिरण्यास सोईचे होते.

रात गेल्यावर प्रधान पुजाऱ्याला म्हणाला–"विघ्नेश्वर पुजारी! आपल्या गैर हजेरीत आपले अनुयायी कदाचित लुटालूट करण्याचा प्रयत्न करतील. म्हणून या आवाराचे दार बंद करून आपल्या काही विश्वासपात्र अनुयायांना पाहऱ्यावर ठेवावे."

पुजाऱ्याने, आपल्या डोक्याला केव्हां तो मुकुट लागतो या विचाराने उतावीळ झाला असल्यामुळे, मंत्री म्हणाला त्याच्या विषयी जास्त विचार केल्या शिवाय आपल्या अनुयायांना तसे करावयास सांगितले. त्या-नंतर राक्षसी हत्तीच्या गंडस्थलावर एक बुक्का मारून म्हणाला–"चल, उद्यानाकडे!"

मंत्री चकित झाला, या हत्तीला माणसांची भाषा कळते वाटते? खड्गवर्मा व जीवदत्तने जी युक्ति योजली होती ती यशस्वी होणार असे त्याला वाटू लागले. लोभी पुजारी मंत्री म्हणेल तसे वागू लागला. मंत्र्याला त्यात आश्चर्य वाटण्यासारखे आता काही उरले नाही.

(क्रमशः)

प्रेमाचा त्याग

विक्रमादित्याने आपला हट्ट सोडला नाही. तो झाडाजवळ गेला, प्रेत खांद्यावर काढून घेतले आणि मौनपणे स्मशानाच्या दिशेने चालू लागला तेव्हां प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला–"राजा, मनुष्य हा परिस्थितीचा गुलाम आहे. पण काही लोक विनाकारण त्याग करतात तो मात्र कां कळत नाही. चंद्रकला हिने आपल्या प्रेमाचा त्याग करून एका राजकुमाराशी लग्न केले होते. ती गोष्ट मी तुला सांगतो. लक्ष देऊन ऐक." असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

फार प्राचीन काळी लक्ष्मीपुर नावाच्या राज्याचा राजेंद्रवर्मा नावाचा एक राजा होता. तो शूर व पराक्रमी होता. तो आपला मंत्री जयसिंह याच्या सल्ल्याप्रमाणे राज्य कारभार करीत असे. त्याची प्रजा फार सुखी होती व राज्यात सर्वत्र शांतता नांदत होती.

वेताळाच्या गोष्टी

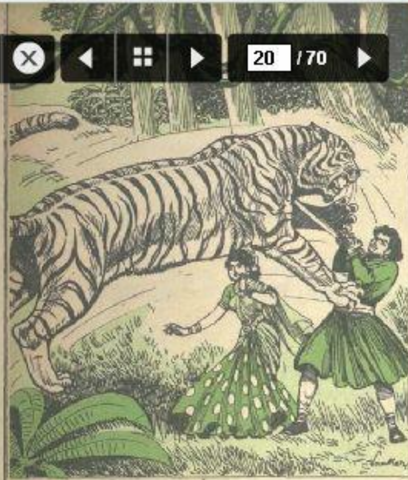
राजाला वीरवर्मा नावाचा एक मुलगा होता व मंत्र्याला तेजसिंह नावाचा एक मुलगा होता. दोघे समवयस्क होते. दोघे सुंदरपण होते. एकाच गुरूच्या आश्रमात त्यांनी विद्याभ्यास केला होता. दोघे एकाहून एक शूर व साहसी होते आणि दोघांचे परस्परांवर मित्रत्वाचें प्रेम होते.

एकदां राजकुमार व मंत्र्याचा मुलगा शिकारीला गेले. राज्याच्या सरहद्दीला लागूनच एक जंगल होते त्यांत वाघ, सिंह वगैरे रानटी पशू राहात. दुपारपर्यंत दोघे शिकार शोधीत हिंडले, परंतु त्यांना यश मिळाले नाही. तेव्हां दोघे एका झाडाखाली विश्रांतीसाठी बसले. राजकुमार तर झोपीच गेला व मंत्र्याचा मुलगा पाहरा देण्यासाठी शेजारी बसून राहला.

इतक्यात एका बाजूने सिंहगर्जना ऐकू आली व त्याच्या पाठोपाठ एका स्त्रीची किंकाळीपण त्याच दिशेने ऐकू आली. तेजसिंह आवाजाच्या अनुरोधाने गेला आणि त्याला एका अप्सरेसारख्या सुंदर स्त्रीवर एक सिंह उडी मारायला तयार असलेला दिसला. तेजसिंहाने पाठीमागून जाऊन सिंहाच्या पाठीत आपली तलवार खुपसली. एक मोठी डरकाळी फोडून सिंह जागच्या जागी ठार झाला.

ते दृश्य पाहून ती तरुण स्त्री चकित झाली. तिने तेजसिंहाकडे कृतज्ञतापूर्वक पाहिले. तेजसिंहपण तिचे सौंदर्य पाहून व चकित होऊन तिच्याकडे पहात उभा राहला.

दोघे परस्परांविषयी विचारपूस करू लागले, त्याच वेळी वीरवर्मा धावत तेथे आला. त्याने तेजसिंहाला विचारले–"काय रे तू केव्हां आलास? मला कां नाही उठविलेस? सिंहाची डरकाळी ऐकून माझी झोप मोडली आणि जवळ तू दिसला नाहीस, म्हणून मी धावत आलो. तुझ्यावर सिंहाने झडप तर घातली नाही ना, अशी मला भीति वाटली." नंतर त्या तरुण स्त्रीकडे पाहून त्याने तेजसिंहाला विचारले–"या कोण आणि इकडे कशा?"

राजाला वीरवर्मा नावाचा एक मुलगा होता व मंत्र्याला तेजसिंह नावाचा एक मुलगा होता. दोघे समवयस्क होते. दोघे सुंदरपण होते. एकाच गुरूच्या आश्रमात त्यांनी विद्याभ्यास केला होता. दोघे एकाहून एक शूर व साहसी होते आणि दोघांचे परस्परांवर मित्रत्वाचें प्रेम होते.

एकदां राजकुमार व मंत्र्याचा मुलगा शिकारीला गेले. राज्याच्या सरहद्दीला लागूनच एक जंगल होते त्यांत वाघ, सिंह वगैरे रानटी पशू राहात. दुपारपर्यंत दोघे शिकार शोधीत हिंडले, परंतु त्यांना यश मिळाले नाही. तेव्हां दोघे एका झाडाखाली विश्रांतीसाठी बसले. राजकुमार तर झोपीच गेला व मंत्र्याचा मुलगा पाहरा देण्यासाठी शेजारी बसून राहला.

इतक्यात एका बाजूने सिंहगर्जना ऐकू आली व त्याच्या पाठोपाठ एका स्त्रीची किंकाळीपण त्याच दिशेने ऐकू आली. तेजसिंह आवाजाच्या अनुरोधाने गेला आणि त्याला एका अप्सरेसारख्या सुंदर स्त्रीवर एक सिंह उडी मारायला तयार असलेला दिसला. तेजसिंहाने पाठीमागून जाऊन सिंहाच्या पाठीत आपली तलवार खुपसली. एक मोठी डरकाळी फोडून सिंह जागच्या जागी ठार झाला.

ते दृश्य पाहून ती तरुण स्त्री चकित झाली. तिने तेजसिंहाकडे कृतज्ञतापूर्वक पाहिले. तेजसिंहपण तिचे सौंदर्य पाहून व चकित होऊन तिच्याकडे पहात उभा राहला.

दोघे परस्परांविषयी विचारपूस करू लागले, त्याच वेळी वीरवर्मा धावत तेथे आला. त्याने तेजसिंहाला विचारले–"काय रे तू केव्हां आलास? मला कां नाही उठविलेस? सिंहाची डरकाळी ऐकून माझी झोप मोडली आणि जवळ तू दिसला नाहीस, म्हणून मी धावत आलो. तुझ्यावर सिंहाने झडप तर घातली नाही ना, अशी मला भीति वाटली." नंतर त्या तरुण स्त्रीकडे पाहून त्याने तेजसिंहाला विचारले–"या कोण आणि इकडे कशा?"

मानले आणि त्यांचे उत्तम प्रकारे स्वागत केले व म्हणाला–"आपण इतके जवळ राहतो, पण आपली कधी भेट ओळख झाली नाही. हा योग फार चांगला जमून आला." त्यानंतर राजाने राजाला शोभेल अशा तऱ्हेने त्यांचा सत्कार केला आणि आदरपूर्वक त्यांना निरोप दिला.

आपल्या राजधानीत पोचल्यानंतर वीरवर्मा आपल्या वडिलांना म्हणाला–"बाबा! आपल्या शेजारचे महाराज नरेंद्रवर्मा यांची मुलगी चंद्रकला हिला आपण पाहिले आहे का? तिच्याशी माझा विवाह करून द्यावा. त्यासाठी आपण आवश्यक सर्व व्यवस्था करून द्यावी."

राजेंद्रवर्माने आनंदाने मंत्र्याला बोलावून चंद्रनगरच्या राजकन्येला युवराजांकरितां मागणी घालण्यासाठी दूत पाठविण्यास सांगितले. मंत्र्याने एका अधिकाऱ्याला राजाच्या वतीने पत्र लिहून चंद्रनगरच्या राजाकडे पाठविले. चंद्रनगरच्या राजाला पत्र वाचून आश्चर्यच वाटले व त्या बरोबर आनंदपण झाला. वीरवर्मासारखा एक शूर युवराज जांवई झाल्यास कोणत्या राजाला आनंद होणार नाही? त्याने स्वतः वीरवर्माला पाहिले होते व राजकन्येने पण पाहिले होते. परंतु चंद्रकलेला ती शुभवार्ता ऐकून आनंद झाला नाही. कारण तिने मंत्र्याचा मुलगा तेजसिंह याला मनाने वरले होते. राजकुमाराविषयी तर तिने कधी विचारच केला नव्हता.

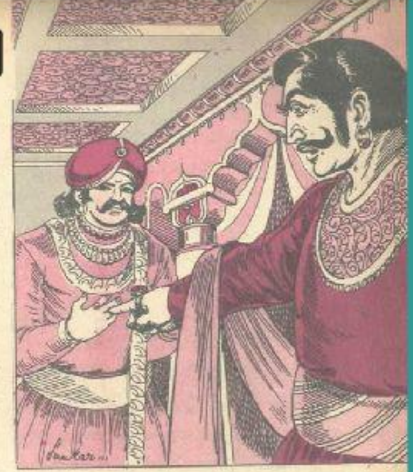
म्हणून नरेंद्रवर्माने येऊन दूताला सांगितले की माझ्या मुलीची या संबंधाला संमती नाही. म्हणाला–"मुलीची संमती नसल्याची गोष्ट तुम्ही आपल्या राजाला जाऊन कळवावी." त्याप्रमाणे दूताने लक्ष्मीपूरला येऊन तो निरोप राजाला कळविला.

राजेंद्रवर्माला तो निरोप ऐकून अपमान वाटला. त्याला राग आला. तो आपल्या प्रधानाला म्हणाला–"हा मुलीचा अहंकार दिसतो. माझ्या मुलाचे सौंदर्य व शौर्य पराक्रम इतर कोणत्या राजकुमारात आहे? त्याच्यात तिला कोणता दोष दिसला? तिने [illegible] हा अपमान गप्प बसून सहन करण्याची माझी तयारी नाही. तरी चंद्रनगरावर स्वारी करण्याची तयारी करावी. मी नरेंद्रवर्माचा पराभव करून त्याच्या मुलीला हरण करून घेऊन येईन आणि तिला आपली सून करून घेईन."

प्रधान म्हणाला–"महाराज! आपण थोडा धीर धरावा. मी एक योग्य राजदूत आजच पुन्हां पाठवितो आणि त्याच्याकरवी शक्य झाल्यास मुलीची संमती पण मिळवितो. राजाने होकार दिल्यावर मंत्री आला व मुलाला बोलावून म्हणाला–"बाळ! आपल्या युवराजांबरोबर विवाहास चंद्रनगरच्या राजकन्येने नकार दिला आहे. तू चंद्रनगरला जाऊन तिचे मन वळवून तिला या विवाहास तयार कर. नाहीतर दोन्ही देशांमध्ये युद्ध होऊन दोन्ही राज्यांची प्रजा दुःखी होईल."

तेजसिंह बापाच्या आज्ञेने चंद्रनगरला निघाला. राजा नरेंद्रवर्मा यास भेटून राजकन्येला भेटण्याची इच्छा असल्याचे कळविले व त्यासाठी राजाची परवानगी मागितली. नरेंद्रवर्माने परवानगी दिली.

चंद्रकला तेजसिंहाला पाहून चकित झाली व तिला परमानंद पण झाला. तेजसिंह राजकन्येला म्हणाला–"राजकन्या! मी

आपल्या युवराजांच्या वतीने मागणी घालायला आलो आहे. आपण असंमती दर्शविल्याचे मी ऐकले आहे. ही असंमती दर्शविण्यास काही कारण असावे असे मला वाटत नाही. आमचे युवराज सुंदर व पराक्रमी आहेत. त्यांची बरोबरी करू शकणारा राजकुमार कदाचितच कोणी असू शकेल. त्यांचे आपल्यावर निस्सीम प्रेम आहे. ते माझे धनीच नव्हे तर प्राणाहून प्रिय असे मित्रपण आहेत. त्यांचा प्रेमभंग पाहून मला मानसिक दुःख झाल्याशिवाय राहणार नाहीं. म्हणून आपण युवराजांशी विवाहास संमती द्यावी अशी माझी मनापासून इच्छा आहे."

चंद्रकला काही वेळ विचार करून म्हणाली–"मी तुमच्या धन्याशी विवाहास तयार आहे. त्यांना तसे कळवावे."

तेजसिह यशस्वी होऊन परत आल्याबद्दल राजाने त्याला शबासकी दिली आणि सुमुहूर्तावर चंद्रकला व वीरवर्मा यांचा थाटामाटाने विवाह झाला.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला–"राजा! माझ्या मनात अनेक शंका आहेत. मुलाला दूत म्हणून पाठविले तर तो यशस्वी होईल हे मंत्र्याला कसे काय वाटले? तेजसिंहावर प्रेम असूनही चंद्रकला युवराजाशी विवाहास कशी तयार झाली? तिचे प्रेम खरे नव्हते का? की तिने आपल्या प्रेमाचा त्याग केला? या शंकांचे समाधान माहीत असुन तू करून दिले नाहीस तर तुला परिणाम माहितच आहे. तुझ्या डोक्याची शंभर छकले होऊन तुझ्याच पायांवर लोळू लागतील."

राजा विक्रमादित्य म्हणाला–"मंत्र्याला कळले असावे किंवा त्याने अंदाजाने अ[illegible] मनाने वरले असल्यामुळे युवराजाशी विवाहास नकार दिला. म्हणून त्याने आपल्या मुलालाच दूत म्हणून पाठविले. त्याने योजलेला उपाय यशस्वी ठरला. चंद्रकलेला प्रेमाचा त्याग करावाच लागला नाही. कारण तिने ज्याला मनाने वरले होते तोच दूत होऊन आला होता. तेव्हां त्याचे सुद्धां तिच्यावर प्रेम आहे की नाही हे कळायला मार्गच उरला नाही. त्यामुळे तिला हेदेखील कळले कीं मंत्र्याच्या मुलाशी तिचा विवाह होणे शक्य नाही. म्हणून तिने युवराजाशी विवाहास संमती दिली. या प्रेमसंबंधात प्रेमाचा त्याग राजकुमारीने केला नसून तेजसिहाने केला आहे. त्याला तो त्याग करावा लागला असे देखील म्हणता येईल. कारण त्याचा प्रतिस्पर्धी त्याचा एक मित्र व प्रत्यक्षः युवराज होता."

अशा तऱ्हेने राजाचे मौन भंग होताच वेताळ प्रेतासह अदृश्य झाला व झाडाला जाऊन लोंबकळ लागला. (कल्पित)

करणीचे फळ

एका गावी एक पुराणिक कुटुंब रहात असे. त्यांचे एक मोठे घर होते व पंधरावीस एकर जमीन पण त्यांच्या मालकीची होती. पुरोहिताला तीन मुलगे होते. त्यांना शेजारच्या जिल्ह्याच्या गावी नोकरी होती. ते सकाळी उजाडताच जेवणखाण आटोपून नोकरीवर जात व संध्याकाळी घरी परत येत.

त्या गावातल्या देवळात दररोज पुराण प्रवचन होई. पुराणिक बुवा व त्यांच्या वृद्ध पत्नी प्रवचनाला जात व संध्याकाळी मुले घरी परत येत त्या वेळी त्यांच्याबरोबरच घरी येत.

पुराणिक बुवांच्या तिघां मुलांची लग्ने जिल्ह्याच्या ठिकाणीच झाली होती. त्यांच्या सुना शहरातच वाढल्या होत्या. त्यांच्या नवऱ्यांना नोकरी पण शहरात होती, परंतु बायकांना खेडेगावात रहावे लागे. कारण सासर लहानशा खेडे गांवात होते. ते त्यांना आवडत नसे. त्या मन मारून कसे तरी आयुष्य कंठीत होत्या.

संध्याकाळी सासूसासरे आपल्या मुलांबरोबर घरी परत येत. ती दोघं पुराणाला गेली कीं सुनांना घरात मोकळे वाटे. तिघी गप्पा मारीत बसत व परस्परांच्या मनात येई ते मनमोकळेपणी बोलत बसत. मोठी सून एकदां म्हणाली–"या खेडेगावात आपल्याला नाही करमत बुवा!"

दुसरी म्हणाली–"वहिनी तुम्ही म्हणालां ते अगदी खरं आहे बघा! मी सांगते, या म्हाताऱ्या माणसांच्या मुळेच आपली पुरुषमंडळी गाव सोडून इतर कोठे जायला तयार होत नाहीत."

तिसरी म्हणाली–"माझ्या आईवडिलांनी, आमच्या यांना शहरात नोकरी आहे हे पाहून व हे शहरात राहतील असा विचार करूनच

श्री विन जोशी'

माझे लग्न ह्यांच्याशी करून दिले. हे असे व्हायचे आहे, ह्याची त्यांना थोडी जरी कल्पना असती तर त्यांनी आमच्या लग्नाला होकार दिलाच नसता."

आतां तिघींनी काहीतरी करून, लागले तर भांडून शहरात रहायचा उपाय करण्याचे ठरविले. कारण सासूसासऱ्यांच्या परवानगी शिवाय शहरात जाऊन राहणे शक्य होणार नाही, हे त्या ओळखून होत्या.

"आपण त्यांची आज्ञा कधी मोडली आहे का ?" एक म्हणाली.

"म्हणून तर आपली कोणी पर्वा करीत नाही !" दुसरी म्हणाली.

"परंतु आपल्या आईवडिलांना कळलं की आपण आपल्या सासूसासऱ्यांची आज्ञा

का ?" धाकटी म्हणाली.

"आपण यापुढे सासूसासऱ्याची आज्ञा मोडायची तर नाही. पण सांगकाम्या-सारखं वागायचे. जेवढं सांगितलं असेल तेवढंच करायचे. मग ते काम अर्धवट राहो कि बिघडून जावो आपण तिकडे दुर्लक्ष करायचे. असं केलं की म्हातारे म्हातारी कंटाळून जातील आणि मग संधी पाहून निराळं रहायचं पुरुष मंडळींना सुचविता येईल." मोठीने ही युक्ति सुचविली व दोघी धाकट्यांनी तसे करायचे कबूल केले.

त्या दिवसापासून तिघी सुनांनी घरात बंडखोरी सुरू केली. सासूने केर काढायला सांगितला की त्या केर काढीत पण केर

सांचून राहू लागली.

सासूने कपडे धुवायला सांगितले की ते धुवून पिळे तसेच ठेवून देत. वाळत घाला-यला सांगितले की वाकडे तिकडे वाळत घालीत. वाळलेले कपडे काढून आणीत नव्हत्या. विचारले की म्हणत, "मला तर कपडे काढायला कोठे सांगितले होते ?" वगैरे.

भांडी घासायला सांगितली तर घाशीत पण स्वच्छ धुवून घरात आणून ठेवण्या-ऐवजी नहाणी घरातच टाकून ठेवीत.

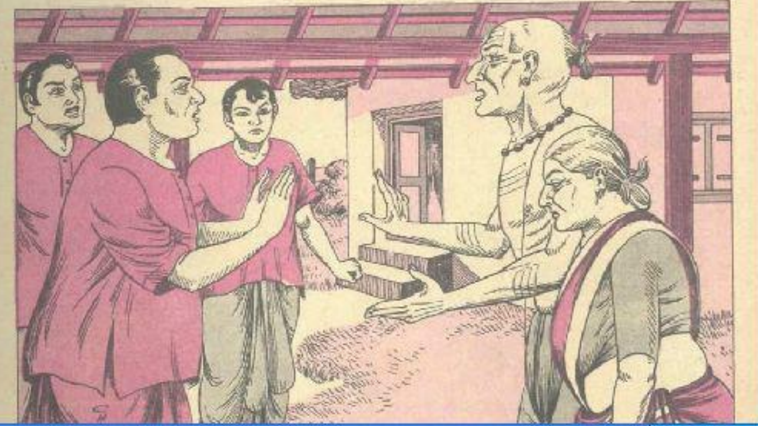
सासूने सासऱ्याला जेवायला वाढायला सांगितले की वाढीत. पण भात वाढला तर वरण नाही, वरण वाढलं तर तूप नाही. भाजी किंवा चटण्या कोशिंबिरी मागितल्या शिवाय वाढायच्या नाहीत.

सैंपाक करायला सांगितला की सैंपाक करायच्या. पण कधी भात करपायचा, तर कधी आमटीत मीठच नाही आणि भाजीत मीठ जास्त.

सुनांची ही वागणूक पाहून सासूसासरे बेजार झाले. सुनांच्या तोंडी किती लागायचे म्हणून जे घडे ते मुलांना सांगत. मुलांनी सर्व ऐकून घेतले व म्हणाले–"त्यांना वठणीवर आणण्याचा उपाय आम्ही करतो."

तिघा मुलांनी एक युक्ति योजली. दिवाळी जवळ आली. मोठ्याने बायकोला विचारले–"तुला काय आवडते ?"

"मला बनारसीं शालू आवडतो." मोठी म्हणाली.

नवऱ्याने विचारल्यावर मधली म्हणाली– "मला सोन्याच्या बांगड्या आवडतात."

तिसरी म्हणाली–"लहानपणापासून मला चंद्रहाराची किती हौस होती. तोच यावेळी आणावा."

दिवाळी येईपर्यंत तिघी उत्सुकतेने आपापली मागणी कशी पुरी होते याची वाट पाहू लागल्या. मोठीने कोणत्या रंगाची साडी पाहिजे हे सांगितले नव्हते. मधलीने बांगड्यांचा घाट कसा हवा हे सांगितले नव्हते. धाकटीने चंद्रहाराविषयी सविस्तर काहीच सांगितले नव्हते.

दिवाळीच्या आदल्या दिवशीं संध्याकाळी तिघे भाऊ पत्नींच्या इच्छेप्रमाणे वस्तू घेऊन आले. सर्व मंडळी काय आणलं आहे, पहायला माजघरात जमली. मोठ्याने बनारसी शालू काढून आईच्या हातात देत विचारले– "आई, तुला हा आवडला का? हा नेस. माझ्या बायकोला तो आवडतो."

... नसायला." आई म्हणाली.

"मी तिला विचारले तेव्हां ती म्हणाली, मला बनारसी शालू आवडतो. पण ती हे कोठे म्हणाली की तिला नेसायला हवा आहे." मोठा म्हणाला.

दुसऱ्या मुलाने बिलवर आईला हातात घालायला सांगितले. म्हणाला–"तुझ्या सुनेला ते आवडतात म्हणून आणले आहेत."

तिसऱ्या मुलाने आईच्या हातात चंद्रहार देत तेच सांगितले.

तिघां सुनांचा चेहरा एकदम उतरला. त्यांनी सासूसासऱ्यांचे पाय धरून क्षमा मागितली.

सासू म्हणाली–"अग, म्हातारपणी का मी हे सर्व घालणार आहे. तुमच्या साठीच हे सर्व आहे. आमच्या जवळ जे आहे ते सर्व तुमचेच आहे. घ्या आपापली वस्तु."

त्यानंतर सुनांनी सासूसासऱ्याच्या आज्ञेबाहेर काही काम केले नाही व सांगकामेपणा सोडून दिला.

स्वयंवर

फार जुनी गोष्ट आहे. देवगिरी नगरावर राजा सुदर्शन याचे राज्य होते. त्याच्या एकुलत्या एका मुलीचे नाव चंद्रसेना असे होते. तिच्या वयाबरोबर तिचे रूपलावण्य वाढत गेले. दूरदूरच्या राजकुमारांकडून तिला मागणी घालण्यासाठी दूत येऊ लागले. एक तर ती सुंदर होतीच, या शिवाय ती राजाची एकुलती एक मुलगी असल्यामुळे जांवईच गादीला वारस होणार होता.

परंतु राजासमोर चंद्रसेनेचे लग्न म्हणजे एक मोठा प्रश्न उभा राहला. तिचे लग्न कोणा एका विशिष्ट राजकुमाराशी करून दिले तर इतर राजकुमार रागावतील. त्यामुळे देवगिरीवर केव्हां कसे संकट येईल हे सांगणे कठीण होते. या संकटातून वांचण्यास एकच एक मार्ग होता, तो म्हणजे स्वयंवर. परंतु स्वयंवराचा निर्णय घेणे देखील तितकेसे सोपे नव्हते. चंद्रसेनेने आपल्या आवडीप्रमाणे वरमाला एकाद्या राजकुमाराला घातली तरी देखील इतर राजकुमार रागावणार नाहीत असेहि नव्हते.

राजा काय करावे या विचारात पडला असता एका जव्हेऱ्याने येऊन आणखी एक प्रश्न उभा केला.

ती समस्या अशी होती,–जव्हेऱ्याला व्यापारासाठी परदेशी जावयाचे होते. वाटेत चोरांची भीती होती. म्हणून व्यापारी एका पोकळ काठीत हिरे भरून घेऊन जायच्या विचारात होता. एका सुताराने तशी काठी करून द्यायचे कबूल केले. परंतु त्याने दोन अटी लावल्या. पहली अट ही होती की काठीत हिरे ठेवताना व्यापाऱ्याने पाहतां कामा नये. दुसरी अट अशी होती की व्यापाऱ्याने काठी नेल्यावर एक महिनाभर त्या हिऱ्याबद्दल जबाबदार सुतारच

राहील. म्हणजे या महिन्याभराच्या अवधीत व्यापाऱ्याने काठी तोडून पाहिली व हिरे सापडले नाहीत तर सुतार त्या हिऱ्यांची किंमत देईल आणि काठीत हिरे सापडले तर त्यांची किमत व्यापाऱ्याने सुताराला द्यावयाची. एका महिन्यानंतर व्यापाऱ्याने काठी तोडून पाहिली आणि हिरे सापडले नाहीत तर त्याबद्दल सुतार जबाबदार राहणार नाही.

त्या दोन्ही अटीत ज्या अडचणी येण्याची शक्यता होती त्यांच्या विषयी व्यापाऱ्याने विचार केला नाही आणि दोन्ही अटी मान्य केल्या. सुताराने व्यापाऱ्याकडून हिरे मागून घेतले आणि काठी तयार करून व्यापाऱ्याला दिली. व्यापाऱ्याने फार सावधपणे काठीत हिरे आहेत की नाहीत हे पाहिले. परंतु काठीत हिरे आहेत की नाहीत हे त्याला कळले नाही. कारण काठीला कोठे सांधा दिसला नाही आणि वाजवून पाहिले तर कोठे पोकळी दिसली नाही. सुताराने हिरे गडप केले असावेत आणि एक साधी काठी तयार करून दिली असावी असे व्यापाऱ्याला वाटले. परंतु काठी मोडून पाहिली आणि आत हिरे सापडले तर पुरी किमत द्यावी लागेल. परंतु हिरे सापडले नाहीत तर सुताराकडून हिऱ्यांची किमत किंवा हिरे वसूल करता येतील. पण ते होणार कसे? एका महिन्यानंतर काठी तोडून पाहिली व त्यात हिरे सापडले नाहीत तर तो सुतार त्याला जबाबदार नाही. असे कोडे पडले होते त्याला.

हिऱ्याच्या व्यापाऱ्याने ते कोडे राजाला येऊन कळविले आणि म्हणाला–"महाराज, मला काठी मोडल्याशिवाय आत हिरे आहेत की नाही हे कळले पाहिजे."

राजकुमारीच्या स्वयंवरासाठी व्यापाऱ्याचे हे कोडे राजाला फार उपयोगी वाटले. राजाने दवंडी पिटविली की राजकन्येसाठी स्वयंवर रचण्यात आले आहे. राजकुमारीच्या रूपलावण्याची कीर्ति ऐकून दूरदुरून राजकुमार स्वयंवरास आले.

साधी काठी आहे की या काठीत एखादी वस्तु लपवून ठेवण्यात आली आहे. ही गोष्ट सप्रमाणसिद्ध करून दाखवील त्याला राजकन्या स्वयंवराची वरमाला घालील."

काठी एका टेबलावर ठेवण्यात आली. एकेका राजकुमाराने काठी उचलून हलवून ठोकून निरनिराळ्या प्रकारे काठीची परीक्षा करून आत काही आहे का पाहिले. काठीला कोठे सांधा दिसला नाही. काठी छान तुळतुळीत होती.

"या काठीत काही नाही," असे सांगून एकेक राजकुमार काठीची परीक्षा करून घेऊन आपापल्या आसनावर जाऊन बसू लागले. ते दृश्य पाहून व्यापाऱ्याचे काळीज खालीवर होऊ लागले.

इतक्या सुवर्चल नगराचा युवराज आपल्या आसनावरून उठून पुढे आला. त्याने काठीचा मध्यभाग एका बोटावर ठेवून काठी आडवी करून पाहिली व म्हणाला–

"या काठीत खात्रीने काहीतरी आहे, पण पाणी भरून एक टब असेल तर मी ते सिद्ध करून दाखवू शकेन."

राजाच्या नोकरांनी पाण्याने भरलेला एक टब आणून समोर ठेवला. युवराजाने ती काठी पाण्यात टाकली. ती काठी पाण्यात सरळ उभी राहली. काठीचा अर्धा भाग पाण्यात बुडलेला होता व बाकी भाग पाण्यावर होता.

"ही सामान्य काठी असती तर काठी पाण्यात आडवी तरंगत राहली असती. काठीचा खालचा भाग पाण्यात बुडलेला आहे याचा अर्थ त्याचे वजन जास्त आहे. त्या भागात काहीतरी वजन असलेली वस्तू नक्कीच आहे." सवर्चल युवराजने काठीत काही असल्याचे सिद्ध करून दाखविले.

त्यानंतर सुवर्चल युवराजाशी चंद्रसेनेचा विवाह सुमुहूर्तावर थाटामाटाने पार पडला. विवाह समारंभ संपल्यावर काही दिवसांनी जव्हेरी व्यापारासाठी परदेशी निघून गेला.

दोन चिक्कू

एका गावी दोन भाऊ रहात होते. ते एकाहून एक चिक्कू होते. एकदा धाकट्या भावाला कोणत्या तरी गावी जावयाचे होते. म्हणून तो पहाटेच उठून वहाणा घालून निघाला. थोडे अंतर चालून गेल्यावर त्याने विचार केला, घरून निघण्यापूर्वी दिवा विझविल्याशिवाय निघालो होतो. मोठा भाऊ घोरत पडला असेल. त्याला कोणी उचलून नेल तरी कळणार नाहीं. दिवा उजाडेपर्यंत जळत राहील, किती तेल जळून जाईल कोणाला ठाऊक? तो विझविलाच पाहिजे, असा विचार करून तो घरी परत आला.

तोपर्यंत मोठा भाऊ उठलेला होता. त्याने धाकट्या भावाला परत आलेला पाहून विचारले–"कां रे, परत कां आलास?"

"काही नाही रे, दिवा विझवायचा विसरून गेलो होतो. तू झोपला होतासते आठवले. विनाकारण तेल किती तरी जळेल, म्हणून दिवा विझवायला घरी परत आलो." धाकटा भाऊ आपला काट कसरीपणा दाखवीत म्हणाला.

"वेड्या, तू हे थोडेसे तेल जळून जाईल म्हणून एवढी पायपीट केलीस, परंतु तुझ्या वाहणा किती घासून झिजून गेल्या याचा विचार केलास का?" मोठ्या भावाने विचारले.

अबू-कीर सीर

कित्येक शतकांपूर्वी अलेक्झांड्रिया या गावी अबू कीर नावाचा एक रंगारी आणि अबू सीर नावाचा एक न्हावी असे दोघे-जण रहात असत. त्यांची दुकाने शेजारी शेजारीच होती.

अबू कीर पहिल्या नंबरचा खोटे बोलणारा लबाड व लुच्चा होता. तो वाटेल ते वाईट काम करायला मागेपुढे पहात नसे. कोणी त्याच्याकडे कपडे रंगविण्यासाठी आला की रंग वगैरे विकत घेण्यासाठी सांगून तो गिऱ्हाइकाकडून पहिल्यानेच थोडे पैसे मागून घेत असे. गिऱ्हाइकाने दिलेले पैसे तो उडवून टाकी आणि पुढे गिऱ्हाइकाचे कपडे विकून टाकून ते पैसे देखील पिण्यात उडवून टाकी. गिऱ्हाइकाने येऊन विचारले की, 'काय रे कपडे तयार झाले का. की तो 'उद्यां किंवा परवां देतो' म्हणून सांगून त्यांना परत पाठवी. कधी अल्लाची शपथ घेऊन सांगे की 'बायको बाळंत झाली व त्यामुळे दम घ्यायला सुद्धा फुरसत मिळाली नाही. दोन चार दिवसांनंतर नक्की परत देतो?' असेच काही तरी खोटे सांगून गिऱ्हाइकाला परत पाठवून देई.

एखाद्या गिऱ्हाइकाने दटावून विचारले की "खरे सांग, आमचे कपडे तू काय केलेस? परत कर, आम्ही दुसऱ्या रंगाऱ्याकडे देऊ." तर तो उत्तर देई–"मालक! मी काय करू, माझे कर्म! मी आपले कपडे रंगवून बाहेर वाळत टाकले आणि जरा आत येऊन बसलो. थोड्या वेळाने येऊन पाहतो तो कपडे नाहीसे झालेले."

गिऱ्हाईक भोळा असला तर म्हणे–"सर्व त्या अल्लाची मेहरबानी बाबा! तू तरी काय करणार?" रागीट किंवा तापट असला तर त्याच्याशी भांडायला तयार होई.

असे बरेच दिवस चालले होते. शेवटी अबू कीरच्या काही गिऱ्हाइकांनी शहराच्या काजीकडे आपले गाऱ्हाणे नेले. परंतु अबू कीरकडून आपल्या कपड्यांची किंमत वसूल करणे एकाला देखील शक्य झाले नाही. कारण दुकानावर जप्ती आली तर दुकानात काही एक सांपडलेच नाही.

थोड्याच दिवसात लोकांना अबू कीरच्या लुच्चेगिरीची चांगली कल्पना झाली. तेव्हांपासून त्याच्याकडे गिऱ्हाईक येईनासे झाले. त्याला आपले पोट भरणें देखील अशक्य होऊ लागले. म्हणून एक दिवशी तो अबू सीरच्या दुकानात जाऊन आपल्या स्थितीचे वर्णन करून रडू लागला.

[illegible] अबू कीरची कींव आली. तो त्याचे सांत्वन करीत म्हणाला–"मित्रा! शेजाऱ्याला मदत करणे माझे कर्तव्य आहे. मी जी मीठभाकर खाईन ती तुला पण वाढीन."

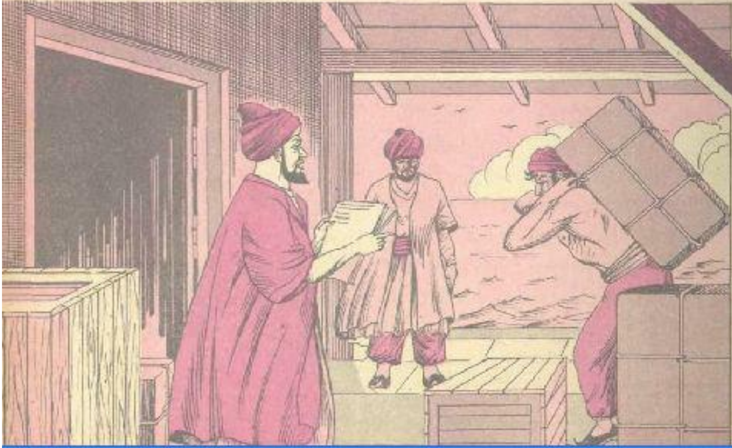
अबू कीर त्या दिवसापासून अबू सीरच्या घरी येऊन राहू लागला आणि त्याला जे लागे तें मागून घेऊन आपल्या गरजा भागवू लागला. एक दिवशी अबू सीर अबू कीरला म्हणाला–"मित्रा! मी हजामत करण्यात किंवा केस कापण्यात कमी हुशार आहे, असे मुळीच नाही. परंतु मी गरीब आहे, म्हणून माझ्याकडे कमी लोक येतात, माझी प्राप्ति तुझ्या व माझ्या कुटुंबाला पुरेल एवढी नाही. अल्लाची मेहरबानी [illegible]."

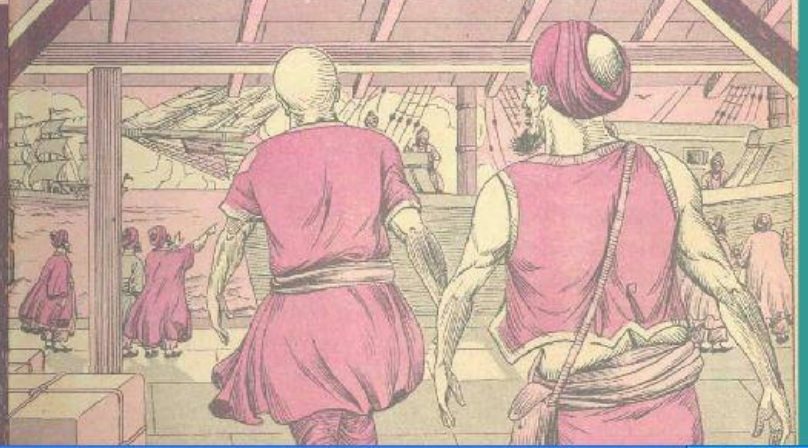
त्यावर अबू कीरने सुचविले–"मित्रा! या शहरात तुझा धंदा नीट चालत नाही व माझा व्यापार पण बंद पडला आहे. या गावातले लोक मूर्ख आहेत. तू इतकी मेहनत करतोस, तुझ्या हातात कसब आहे, तरी तुला कष्ट सहन करावे लागतच आहेत, हे नाही मला आवडत. आपण हा देश सोडून दुसरीकडे कोठे तरी जाऊ या. आपले नशीब नक्कीच चमकेल. आपण फावड्याने पैसे गोळा करू. तेव्हां चल, परदेशात कोठे तरी जाऊन भाग्याची परीक्षा करून पाहू या."

अबू कीर म्हणाला त्याचा अबू सीरच्या मनावर जादूसारखा परिणाम झाला. दोघे प्रवासाला निघाले. घरून निघण्यापूर्वी अबू कीर म्हणाला–"आजपासून आपण परस्परांना अल्लाची शपथ घेऊन वचन दिले पाहिजे की आपण परस्परांशी सख्ख्या भावासारखे वागू. दोघे जे मिळवू, दोघांची त्यावर मालकी राहील. दोघांपैकी कोणाला पहिल्याने काम मिळाले तर मिळकतीचा उपयोग दोघांनी करावयाचा."

अबू सीरने, अबू कीर म्हणाला ते मान्य केले. दोघांनी कुराण हातात घेऊन आणाशपथा केल्या आणि दोघे बंदरावर गेले. तेथे एक जहाज प्रयाण करायला तयार उभे होते. दोघे जहाजात बसले.

त्यांचा प्रवास सुखाचा झाला. त्या जहाजात एकूण एकशे चाळीस प्रवासी होते. न्हावी होता तो एकटा अबू सीर. तो आपला

मित्र अबू कीरला म्हणाला–"मित्रा! आपल्याला खाण्यापिण्याची काहीतरी व्यवस्था केली पाहिजे. मी पाहतो, कोणी हजामत करवून घ्यायला तयार आहे का. जमले तर आपल्याला खायला प्यायला फुकटात मिळेल व वर पैसे पण मिळतील."

"ठीक, विचारून पहा." असे सांगून अबू कीरने ताणून दिली.

अबू सीर आपली धोपटी घेऊन जहाजावर यात्रेकरूंच्या मधून हिंडू लागला. एकाने त्याला बोलावून त्याच्याकडून हजामत करवून घेऊन त्याला पैसे दिले. ते घेऊन अबू सीरने त्याचे आभार मानले व म्हणाला–"हुजूर, या प्रवासात पैशाने का

काही खायला द्याल तर आपले फार उपकार होतील आमच्यावर."

त्या यात्रेकरूने न्हाव्याला पाव रोटी आणि जे त्याला शक्य होते, खायला दिले. अबू सीर ते घेऊन जहाजाच्या वरच्या बाजूला गेला. अबू कीर घोरत पडला होता, त्याला जागे केले. अबू कीरने उठल्यावरोबर रोटी व भाजी सर्व घेतली आणि अबू सीरला काहीच उरले नाही.

अबू सीरने दिवसभर काम करून तीस रोटघा, मांस, भाजी व इतर खाद्य पदार्थ त्यानंतर पंधरा दीनार रोखपण मिळविले. सर्व यात्रेकरू त्याचे काम पाहून खूष झाले.

एक दोन दिवसात जहाजावरच्या सर्व यात्रेकरूंना अबू सीरविषयी चांगली माहिती मिळाली. जहाजावरच्या कप्तानाच्या कानावर पण ती गोष्ट गेल्याशिवाय राहीली नाही. त्याने अबू सीरला बोलावून हजामत करवून घेतली. अबू सीरने हजामत करताना त्याच्या गरीबीविषयीचे व त्याच्यावर अबू कीर नांवाच्या रंगाऱ्याची जबाबदारी असल्याचे सांगितले. कप्तान स्वभावाने दयाळू होता. अबू सीरची त्याला कीव आली. तो अबू सीरला म्हणाला–"या प्रवासात तुम्ही जितके दिवस जहाजावर राहाल, तुम्ही दोघे माझ्याबरोबर जेवत जा."

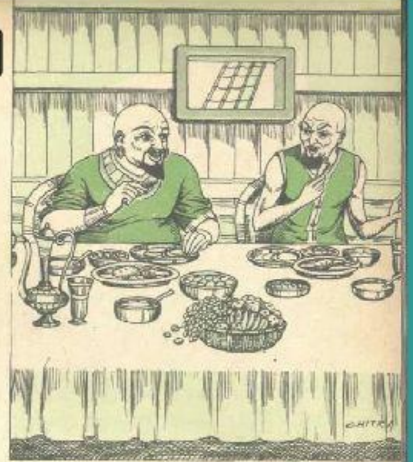
कीर ढाराढूर झोपलेला होता. झोप मोडल्यावर त्याला जवळ पुष्कळ रोटघा, फळफळावळ व इतर खाण्याचे पदार्थ दिसले. त्याने चकित होऊन विचारले–"अरे, हे सर्व कोठून मिळाले?"

"सर्व त्या अल्लाची मेहेरबानी आहे." अबू सीर म्हणाला.

अबू कीर भराभर हपापल्यासारखा खाऊ लागला. ते पाहून अबू सीर म्हणाला–"अरे एकदम एवढे खाऊ नकोस. उद्या करिता थोडे राहू दे. याशिवाय रात्री कप्तातानाने आपल्याला दोघांना जेवायला बोलाविले आहे."

"नाही बुवा, मी नाही येणार. मला पित्ताचा विकार झाल्यासारखा वाटतो आहे. मला हेच खाऊ दे. तू कप्तानाबरोबर जाऊन जेव." असे सांगून अबू कीर खाऊ लागला. त्याचे खाणेपण कसे भयंकर वाटत होते. त्याच्या पोटात कसली आग उठली होती कोण जाणे? बोकाणे भरीत होता. पाणी पीत होता. नाकातोंडाचा खात असता मोठ्याने आवाज होत होता.

अबू कीर खातच होता, त्याच वेळी कप्तानाचा नोकर दोघांना जेवायला बोलवायला आला. अबू कीर म्हणाला, "मी नाही येत." तेव्हां अबू सीर एकटाच

आलेला पाहून कप्तानाने त्याला विचारले–"तुझा मित्र कोठे आहे?"

"त्याला मळमळते आहे व पित्ताचा विकार झाल्यासारखे वाटते आहे." अबू सीर म्हणाला.

"तो लवकर बरा होईल." असे सांगून त्याने अबू सीरला जवळ जेवायला बसविले.

जेवण झाल्यावर अबू सीर आभार मानून निघाला तेव्हां कप्तानाने एका ताटात सर्व खाद्य पदार्थ वाढून त्याच्या हातात देऊन म्हटले–"हे ताट तुझ्या मित्रासाठी आहे."

अबू सीर परत आल्यावर आपल्या मित्राला म्हणाला–"पाहिलेस, मी तुला

बरोबर चलायला किती सांगितले, पण तू ऐकले नाहीस आणि येथे शिळे व साधे खायला होते, त्यावरच हात मारलास! पण हे पहा, कप्तानाने तुझ्यासाठी काय पाठविले आहे? तू आयुष्यभरात असला कबाब खाल्ला नसशील."

"अरे, बघू!" असे म्हणत अबू कीरने ताट पुढे ओढून घेतले आणि बकाबका आधाशासारखा खाऊ लागला आणि पाहतां पाहतां त्याने सर्व ताट रिकामे केले. त्यानंतर दोघे झोपले.

वीस दिवस प्रयाण चालू होते. अबू सीर दररोज उठून प्रवासी लोकांच्या हजामती करून पैसे व खाद्य पदार्थ मिळवून आणी, रात्री कप्तानाबरोबर जेवी, परंतु अबू कीर खाणे पिणे व झोपणे याशिवाय काही एक करीत नसे.

एकविसाव्या दिवशी जहाज कोणत्या तरी अपरिचित नव्या बंदराला लागले. अबू कीर व अबू सीर दोघांनी गावात जाऊन एका धर्मशाळेत एक लहानशी [illegible] घेतल्या. किमत वगैरे अबू सीरनेच दिली. अबू कीर इतके दिवस पित्तविकार झाल्याचे सांगत राहला. म्हणून अबू सीर त्याला खोलीतच राहायला सांगून स्वतः गावात व बाजारपेठेत हिंडू लागला. त्याने एका गल्लीच्या कोपऱ्यावर सोईची जागा ठरवून घेतली व आपले काम सुरू केले. सुरवातीला त्याच्याकडे मजूर, गाढवे हाकणारे, केर काढणारे वगैरे लोक हजामत करवून घ्यायला येत. परंतु त्याच्या हाताचे कसब पाहून मोठमोठे व्यापारीपण येऊ लागले.

अबू सीर संध्याकाळपर्यंत काम करी आणि खाण्यापिण्याचे पदार्थ विकत घेऊन आपल्या खोलीवर परत येई. आल्यावर तो अबू कीरला उठवी. त्यांला उठवायला तसा त्रास होत नसे. सागुतीचा वास आला की तो उठून बसे. नंतर दोघे बसून खाऊन पिऊन घेत.

(क्रमशः)

लाखी हार

एका गावी एक इनामदार व एक जाहगीरदार शेजारी शेजारी रहात असत. दोन्ही कुटुंबांची परस्परांशी फार मैत्री होती. एकदा जहागीरदारांकडे इनामदारांना बोलवणे होते व ते सकुटुंब मेजवानीला गेले. बरोबर त्यांची मुलगी तारापण गेली होती. त्यांना यायला थोडा उशीर झाला. म्हणून नव्या सुनबाईसाठी जे दागिने तयार करविण्यात आले होते ते ताराला पाहता आले नाहीत.

इनामदारांनीं एक लाख रुपयांचा हार करविल्याचे ताराने ऐकले होते. तो हार पाहण्याची ताराच्या मनात फार इच्छा होती.

ताराने इनामदारांची मुलगी सुवर्णाला तो हार दाखवितेस का विचारले. पण सुवर्णाने थोडयाशा तिरस्काराच्या आवाजातच नकार दिला. ताराला तो अपमान वाटला. तिकडे मेजवानी चालू होती. एका कोपऱ्यात एक म्हातारा मनुष्य बसलेला ताराला दिसला. परंतु त्याचे कपडे अगदीच जुने व फाटके होते. त्याला कोणी जेवायला बोलाविले नाही की त्याची विचारपूस केली नाही. तिला वाटले की तो कोणी घरातला जुना नोकर बिकर असेल, ताराला त्याची फार कींव आली. तिने त्याला विचारले–"आजोबा, तुम्हांला जेवायला येथेच आणून देऊ का?"

म्हाताऱ्याने मान हलवूनच होकार दिला. ताराने एका ताटात मिठाई वगैरे वाढून आणून त्याच्या समोर ताट ठेवले. त्या म्हाताऱ्याने ताराला विचारले–"मुली! तू हार दाखवायला विचारीत होतीस? तुला तो हार पहावयाचा आहे का?"

"त्याच्याविषयी मैत्रिणी विचारतील तर सांगता यावे यासाठी पाहण्याची फार इच्छा होती." तारा म्हणाली.

"चल माझ्याबरोबर मी दाखवितो."

"तुम्ही दाखविणार? तो कसा काय?"

"तू ये तर. या घरात कोठे काय असते, मला सर्व चांगले माहीत आहे."

हार पाहण्याची इच्छा मनात असल्यामुळे ती त्याच्या बरोबर गेली. म्हातारा तिला तिसऱ्या मजल्यावरच्या एका खोलीत घेऊन गेला. त्याने एका कपाटातून एक मखमली डबी काढली, त्या डबीत तो 'लाखी हार' होता. तो इतका सुंदर होता की तारा थक्क होऊन पहातच राहली.

तिला त्या स्थितीत पाहून म्हातारा म्हणाला–"तुला त्याचे एक चित्र काढून देतो, म्हणजे वाटले तर हे चित्र दाखवून आपल्या मैत्रिणींना हार कसा होता हे [illegible] लाखी हाराचे एक रेखाचित्र काढून दिले.

ताराला तेथे फार वेळ थांबावेसे वाटत नव्हते. म्हणून तो म्हातारा तो हार कपाटात ठेवू लागला त्याच वेळी ती आपल्या घरी निघून गेली.

जहागीरदाराकडच्या लग्नाला आणखी एक आठवडा उरला होता. तारा आपल्या खोलीत बसून वाचीत होती, तेव्हां जहागीरदारांच्या घरून तिला निरोप आला. जहागीरदारांच्या घरी ती गेली तेव्हां त्यांच्या घरी गोंधळ उडून गेलेला तिला दिसला. जहागीरदारणीने ताराला विचारले–"काय ग तारा, मेजवानीच्या दिवशी तू लाखी [illegible] पाहिल्याचे तिला सांगितले होतेस?"

ताराने आपल्या मैत्रिणीला खरोखरच सांगितले होते, आणि तिला तो हार कसा पहायला मिळाला होता हेदेखील सांगितले होते. उषा ताराची मैत्रीण होती तशी सुवर्णाचीपण होती. म्हणून तारा म्हणाली–"होय, पाहिला होता."

तिच्या तोंडी सर्व ऐकून घेतल्यावर जहागीरदारीण म्हणाली–"म्हणून मी म्हणत होते, त्या म्हाताऱ्याला बोलावू नका. म्हातारपणी पैशाचा एवढा मोह! म्हणूनच ते फाटके कपडे घालून आला होता."

"ते तर म्हणाले की ते याच घरचे आहेत." तारा भीत भीत म्हणाली.

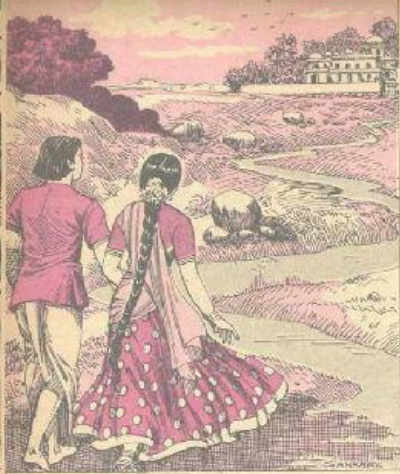
"घरातलेच आहेत, नाहीतर त्या कपाटात आहे हे त्यांना कसे कळले असते? ते त्याच दिवशी निघून गेले. पोलिसात वर्दी करविली आहे, परंतु अद्याप पत्ता लागला नाही." जहागीरदारीण म्हणाली.

ताराला आश्चर्यच वाटले. त्याने चोरी केली असेल, हे तिला खरेच वाटेना. तिच्या जवळ त्या म्हाताऱ्याने त्या लाखी हाराचे काढून दिलेले चित्र होते. त्या चित्रावर लिहिले होते, गाव नारायणपुर, जिल्हा गोंडा, उ. प्र.

ताराला वाटले की म्हातारा आपल्या गावी गेला असावा. म्हाताऱ्याचे नाव शिवशंकर सिंह होते. कोणाला तो पत्ता वगैरे कळविण्याच्या आधी त्याला भेटावे.

म्हातारा चोर असणे शक्यच नाही. तो हार उचलून नेण्यामागे काही तरी गुपित असले पाहिजे, असे ताराला वाटले.

ताराने सर्व काही आपल्या भावाला सांगितले आणि दोघे आईवडिलांच्या परवानगीने नारायणपूरला निघाले. तेथे गेल्यावर शिवशंकर सिंह आला नाही असे कळले.

म्हातारा अशा तऱ्हेने नाहीसा झाला आहे तर नक्कीच त्यामागे काहीतरी गुपित असले पाहिजे. कोठे अपघात तर झाला नसेल? जवळपासच्या इस्पितळात चवकशी करून पहावी. दोघांनी नारायणपूरच्या आसपासच्या इस्पितळात चवकशी करून [illegible] नावाचा नाही, परंतु शिवसिंह नांवाचा एक म्हातारा मनुष्य असल्याचे कळले. म्हणून दोघांनी भीत भीतच त्या इस्पितळात प्रवेश केला. समोरच एका खाटेवर त्या म्हाताऱ्याला पाहून ताराला आनंद झाला. म्हाताऱ्याने ताराला पाहताच ओळखले.

ताराने सुरवातीला त्याच्या तब्येती विषयी व इकडच्या तिकडच्या गोष्टींची चवकशी केली. नंतर तिने तो हार चोरीला गेल्याचे आणि घरची सर्व मंडळी घाबरून गेल्याचे सांगितले. ते ऐकून म्हातारा 'खो खो' करून मोठ्याने हंसू लागला. म्हणाला–"मी त्या दिवशी या गावी एका सायकिलीचा धक्का लागून पडलो आणि जखमी झाल्यामुळे इस्पितळात येऊन पडलो आहे. त्या घमेंडखोर मंडळींना त्रास व्हावा व ती मंडळी घाबरून जावी, हेच मला हवे होते."

"तू काळजीत पडल्यासारखी दिसते आहेस म्हणून सांगतो, नाहींतर मी त्या लोकांना पुष्कळ त्रास द्यायचे ठरविले होते. त्यांनी माझा एवढा अपमान कां केला? मला त्यांनी जेवायला बोलाविले, नंतर मी जुने कपडे घालून गेलो म्हणून कोणी माझी विचारपूस केली नाही की मला जेवायला बसायला सांगितले नाही. मी त्यांची परीक्षा घेण्यासाठीच तसे कपडे घालून गेलो होतो. [illegible] माझा मान त्यांनी राखायला पाहिजे होता." म्हातारा म्हणाला.

"आम्ही तुम्हांला कधी यापूर्वी त्यांच्या घरी पाहिले नव्हते?" ताराने विचारले.

"मी फार पूर्वी मुंबईला निघून गेलो होतो. व्यापार करून पुष्कळ पैसे मिळविले. जगात एकटा आहे. म्हणून बँकेत पुष्कळ पैसे जमा झाले तेव्हां व्यापारधंदा सोडून तीर्थयात्रा करीत किंवा प्रवास करीत हिंडत असतो. परोपकारासाठी मिळविलेले पैसे खर्च करतो. माझ्या भावाला किंवा इतर नातेवाइकांना माझ्या नावावर बँकेत दहा लाख रुपये आहेत हे माहीत नाही. बरे तर मुली, तू इतक्या दुरून आली आहेस आणि मला पोलीसांच्या कचाट्यातून वांचविण्याचा हेतूने आली आहेस. म्हणून मी हे सर्व तुला सांगितले. आणखी पुढे सांगतो, मी तो हार त्या कपाटातून काढून दुसऱ्या कपाटात ठेवला आहे. मी त्यांना त्यांच्या गैरवर्तणुकीबद्दल शिक्षा देण्यासाठी तसे केले. पोलीस कचेरीत तक्रार गेली आहे तर मी तुला तो हार कोणत्या कपाटात कोठे ठेवला आहे, हे नकाशा काढून दाखवितो. तू तो त्यांना दाखव, त्यांना सर्व कळेल." म्हाताऱ्याने आपली पूर्वकथा सांगून नकाशा दिला.

काही वेळाने तारा व तिचा भाऊ तेथून निघाले. जातांना त्यांनी नर्सला सांगून ठेवले कीं पैशाची गरज असल्यास त्यांना कळवावे. त्यांनी आपले नाव व पत्ता लिहून ठेवला.

नर्स स्मित करून म्हणाली–"नाही हो, हा म्हातारा दिसायला असा आहे. कालच त्याच्या नावाने पाच हजार रुपये आले. जाणून बुजून जनरल वार्ड मध्ये त्याने स्वतःला ठेवायला सांगितले. तो स्वतः खर्च करून इतर गरीब रोग्यांना फळांचा रस वगैरे देतो."

तिसऱ्या दिवशी नारायणपूरच्या जहागीरदाराच्या घरातच हार सापडल्याचे वृत्त वर्तमानपत्रात निघाले.

सोन्याची तलवार

एक दिवशी अकबर बादशाह आपल्या वजिरांबरोबर घोड्यावर बसून राजधानीत फिरायला निघाला. एका गल्लीत एक म्हातारी रस्त्याच्या बाजूला उभी होती. तिच्या हातात एक तलवार होती., बादशाहने जवळ जाऊन तिला विचारले–"आजी! तुम्ही ही तलवार हातात घेऊन अशा येथे उभ्या कशासाठी आहा ?"

"मी एक गरीब बाई आहे, बाबा! म्हणून ही तलवार विकायला आणली आहे." म्हातारी म्हणाली.

अकबर बादशाहने तलवार घेऊन उलटून पालटून पाहिली. तलवार गंजलेली होती. बादशाहने तलवार परत केली. म्हातारीने निराश होऊन बादशाहकडे पाहिले.

"तुझ्या म्हणण्याचा अर्थ मला कळला नाही. तू अशी निराश कां दिसतेस ?" बादशाहने विचारले.

"तसे काही नाही, मी ऐकले होते की बादशाह अकबर ज्या वस्तूला हात लावतो ती सोन्याची होऊन जाते. परंतु माझे नशीबच फुटके. म्हणून ही तलवार बदलली नाही." म्हातारी म्हणाली.

म्हातारीच्या हुशारीवर खूष होऊन बादशाहने सोन्याची दोन नाणी तिला दिली व पुढे गेला.

दरबारी पंडित

प्राचीन काळातील ही गोष्ट आहे. वंग देशाच्या गादीवर श्रीकेतु नावाचा राजा राज्य करीत होता. अंग देशाशी वंग देशाचे वैर होते. अंग देशाच्या राजाला वंग देश युद्ध करून जिंकणे अशक्य होते. म्हणून त्याने वंग देशाच्या राजधानीत शिरायला गुप्तमार्ग व चोरवाटा कोठे कोठे आहेत यांची चांगली माहिती काढून अचानक छापा मारून ते राज्य जिंकण्याचे ठरविले. त्यासाठी त्याने आपले काही हेर वंग देशात पाठविले. परंतु एकाही हेराला यश मिळाले नाही.

त्याच सुमारास वंगदेशाचा दरबारी पंडित वारला. म्हणून वंगदेशाच्या राजाने एका योग्य विद्वान व्यक्तीला आपल्या दरबारी पंडित म्हणून नेमण्याचे ठरविले. अंग राजाने त्या संधीचा उपयोग करून घेण्याचे योजले. त्याने आपल्या अनुयायांपैकी अंगशास्त्री नावाच्या पंडिताला वंग देशाच्या दरबारात पाठविले.

श्रीकेतूने अनेक पंडितांची परीक्षा घेऊन दोघांची निवड केली. त्यांपैकी एक अंगशास्त्री होता व दुसरा होता रामशास्त्री. रामशास्त्री वंगदेशाचा राहणारा होता. राजाने दोघांपैकी कोणाला दरबारी पंडित म्हणून नेमणार, उद्यां त्याची घोषणा करीन असे सांगून दोघांना निरोप दिला. त्या दिवशी संध्याकाळी श्रीकेतु आपल्या राजवाड्याच्या गच्चीवर फिरत होता. त्या वेळी तेथे एक कबूतर उडत आले. त्याच्या पायाला एक चिठ्ठी बांधलेली होती. चिठ्ठीत हा मजकूर होता–"दरबारी पंडित म्हणून रामशास्त्री यांस नेमावे. नाहीतर शत्रूचा धोका सोसावा लागेल. सावध रहावे!"

सावध करून देणारी ती चिठ्ठी वाचून राजाला राग आला. रामशास्त्रीनेच ही

चिट्ठी लिहून पाठविली असावी, असे राजाला वाटले. राजाने आपले शिपाई पाठवून रामशास्त्रीला अटक करविली. ती बातमी 'हा हा' म्हणता राजधानीभर पसरली. अंगशास्त्रीची युक्ति यशस्वी झाली. म्हणून त्याला आनंद झाला.

त्याला अटक कां झाली हे रामशास्त्रीला मात्र मुळीच कळले नाही. त्याने राजाला भेटण्यासाठी परवानगी मागितली. त्या दिवशी रात्री राजा श्रीकेतु रामशास्त्रीला तुरुंगात जाऊन भेटला. कबूतराद्वारे मिळालेली चिट्ठी रामशास्त्रीला दाखवून राजा म्हणाला–"तुला कैद करण्याचे कारण ही चिट्ठी आहे."

रामशास्त्रीने ती चिट्ठी एक दोनदा लक्षपूर्वक वाचली आणि म्हणाला–"महाराज, या चिट्ठीमागे फार मोठा कट आहे, अशी मला शंका आहे. मला अशी चिट्ठी लिहिण्याचे कारणच काय? अंग शास्त्री खरा पंडितच नाही. प्रति स्पर्धा बरोबरीच्या माणसाशीच होते. म्हणून हे पद मलाच मिळणार, यात मला थोडी देखील शंका नव्हती व मला आतां ही नाही. परंतु मला हे पद मिळू नये यासाठी कोणीतरी केलेला हा कट आहे. ती गरज अंगशास्त्रीशिवाय आणखी कोणाची असेलसे मला वाटत नाही. अंगशास्त्री दरबारी पंडित होण्यासाठी इतका प्रयत्न कां करीत आहे, या गोष्टीची चवकशी आपण करून पहावी. तो आपल्या देशाचा राहणारा पण नाही." रामशास्त्री म्हणाला ते ऐकल्यावर राजाचे डोळे उघडले. रामशास्त्रीला लगेच सुटका देण्याचा राजाने विचार केला.

परंतु रामशास्त्री म्हणाला–"महाराज, मला आणखी काही काळ तुरुंगातच राहू द्यावे. कारण अंगशास्त्रीला शंका येण्याची शक्यता आहे. आपण त्याला उद्या दरबारी पंडित म्हणून नेमावे. त्याच्यावर रात्रंदिवस नजर ठेवण्यासाठी आपण हुशार हेर नेमावे. हा शत्रूचा हेर असावा, अशी मला एक शंका वाटत आहे." रामशास्त्रीला कैदेत [illegible] क्षमा मागून राजा आपल्या राजवाड्यात परतला.

दुसऱ्या दिवशी राजाने अंगशास्त्रीला दरबारी पंडित म्हणून नेमले. त्याला राहण्यासाठी एक वाडा देऊन त्याच्या सेवेला नोकरचाकर नेमले. त्यांच्यापैकी त्याला आवश्यक अशा दोघांतिघां सैंपाक्यांना व इतर नोकरांना निवडून अंगशास्त्रीने त्यांच्याबरोबर एका बलदंड व्यक्तीला आपला स्वत:चा सेवक म्हणून निवडले. तो बलदंड मनुष्य पूर्णपणे बहिरा होता. अशा माणसाला आपल्याजवळ ठेवून घेणे अंग शास्त्रीला आवश्यक वाटले.

ज्या दिवशी अंगशास्त्रीला दरबारी पंडिताच्या पदावर नेमले, त्याच दिवशी त्याला भेटायला अंग देशाचे काही हेर आले. अंगशास्त्रीने त्या बहिऱ्या नोकराला सोडून इतरांना काही तरी कामाच्या निमित्ताने बाहेर जायला सांगितले. नंतर त्या हेरांना म्हणाला–"तुम्ही जाऊन आपल्या महाराजांना मी राजाच्या बालेकिल्लयात शिरलो असल्याचे कळवा."

तो बलदंड मनुष्य खरोखरी बहिरा नव्हता. तो वंग देशाच्या हेरखात्याचा प्रमुख होता. तो थोडा वेळ बाहेर गेला आणि त्याने ती बातमी एका हेराकरवी महाराजांपर्यंत पोचती केली.

अंगशास्त्रीला भेटायला आलेले हेर परत जाण्यापूर्वीच राजाच्या शिपायांनी त्यांना व अंगशास्त्रीला कैद केले.

त्या दिवशी राजाने रामशास्त्रीला कैदेतून सोडून आदरपूर्वक दरबारात बोलाविले. त्याचा सत्कार करून त्याने, कशा तऱ्हेने राज्यावर आलेल्या एका मोठ्या संकटांतून राज्याचे रक्षण केले, हे दरबारी लोकांस सांगितले आणि त्याला आपल्या दरबारी पंडिताच्या पदावर नेमले.

अंगशास्त्री व त्याच्या साथीदारांनी ते अंग देशाचे हेर असल्याचे कबूल केल्यावर त्यांना योग्य शिक्षा देऊन तुरुंगात टाकण्यात आले.

मूर्ख मुले

एका गावी एका श्रीमंत माणसाला एकाहून एक दोन मूर्ख मुलगे होते. एकदा शेजारच्या गावात एक जमीनदार मरण पावला. त्या श्रीमंत मनुष्याची स्वतःची तब्येत बरी नव्हती. म्हणून त्याने आपल्या मुलांना बोलाविले व म्हणाला–"तुम्ही दोघे शेजार गावच्या जमीनदाराच्या घरी जाऊन त्याच्या कुटुंबियांजवळ सहानुभूति व्यक्त करुन या!"

धाकटा म्हणाला–"बाबा, मी जातो. सहानुभूति कशी व्यक्त करावयाची हे सांगा."

"अरे तेथे चार माणसे बोलतील ते बोल." श्रीमंत माणूस म्हणाला.

धाकटा मुलगा जमिनदाराच्या गावी गेला. तेव्हां चारपांच जण बाहेर बोलत होते–"बरं झालं, गावावरची पीडा कायमची टळली."

त्यानंतर धाकटा मुलगा घरात गेला आणि जमीनदाराच्या बायकोला म्हणाला–"काकू! बरं झालं, गावावरची पीडा कायमची टळली."

ते ऐकून जमीनदाराच्या मुलांनी त्याला घराबाहेर ओढून नेऊन खूप बडविले.

धाकट्या भावाची अशी दुर्गत झालेली ऐकून मोठा भाऊ जमीनदाराच्या घरी जाऊन त्याच्या बायकोला म्हणाला–"काकू! माझा धाकटा भाऊ आहे मूर्ख! त्याला क्षमा करा. पुन्हा कोणी मेलं तर सहानुभूति व्यक्त करायला मी स्वतः येईन." ते ऐकून जमीनदाराच्या मुलांनी त्याची पाठ देखील छान मऊ करून त्याला हाकलून लावले.

चतुर चोर

वैशाली नगरीत गजेंद्र नावाचा एक अट्टल चोर रहात असे. त्याच्या युक्तीच्या दंतकथा लोक सांगत. तो श्रीमंताची घरे लुटून चोरीचा माल गोरगरीबांमध्ये वाटत असे. म्हणून तो स्वतः श्रीमंत झाला नाही. पुढे तो चांगला श्रीमंत झाला, परंतु चोरीचा धंदा करून नव्हे.

एकदा गजेंद्र चुना करायला कोठून तरी शिंपले व शंख गोळा करून घेऊन घोड्यावर बसून येत होता. गजेंद्राचा घोडा म्हातारा होता. म्हणून तो दमला होता. जंगलातल्या एका वळणावर येताच झाडीतून दुसरा एक अट्टल चोर आपल्या घोड्यावर गजेंद्रासमोर आला व त्याला त्याने द्वंद्वयुद्धास आव्हान केले. म्हणाला–"ती पिशवी मला देतोस की मरायला तयार होतोस?"

गजेंद्र त्या लुटेऱ्याला पायापासून डोक्यापर्यंत एकदा पाहून म्हणाला–"ही पिशवी मला माझ्या जिवापेक्षा का जास्त किमतीची वाटणार?" असे म्हणत त्याने ती पिशवी एका निवडुंगाच्या झुडपात टाकून दिली.

"इतका गर्व का? तुझी खोड मोडतो." असे म्हणत तो लुटेरा त्या काटेरी झाडीतून ती पिशवी काढून घेण्याचा प्रयत्न करू लागला. इकडे गजेंद्र आपल्या घोड्यावरून उतरला आणि लुटेऱ्याच्या घोड्यावर बसला. तो घोडा चांगल्या जातीचा होता. लवकरच गजेंद्र त्याच्या घरी पोचला. त्या घोड्याच्या खोगिराखाली सोने सापडले. लुटेरा शिंपल्यांच्या पिशवीसाठी घोडा व खोगिराखालचे सोने घालवून बसल्याबद्दल पश्चात्ताप करू लागला.

आणखी एकदा असाच गजेंद्र राजधानीतल्या एका गबरू दुकानदाराच्या दुकानात गेला आणि त्याने दुकानदाराला विचारले–"मला एक तपेले पाहिजे, दे!"

दुकानदाराने एक तपेले दाखविले. गजेंद्र ते पाहून म्हणाला–"याला तर भोक दिसते आहे!" दुकानदाराने तपेले हातात घेऊन लक्षपूर्वक पाहिले व म्हणाला–"नाही हो, याला कोठे भोक आहे?"

"जरा बाहेर उजेडात जाऊन पहा." गजेंद्र म्हणाला.

दुकानदार तपेले घेऊन दुकानाबाहेर गेला आणि उलटे करून पाहू लागला. गजेंद्रने लगेच ते तपेले दुकानदाराच्या तोंडावर टाकले व दुकानातले पैसे व इतर वस्तु उचलून घेऊन निघतांना म्हणाला–"भोक नाही म्हणतोस तर तुझे तोंड त्याच्यात कसे काय अडकले रे?"

एकदां गजेंद्राने एका श्रीमंताच्या मुलीला चोरांच्या हातातून वांचविले. त्या मुलीने गजेंद्राचे आभार मानून विचारले–"मी आपल्या या उपकाराची फेड कशी काय करू शकेन?"

"त्यात काय? तू माझ्याशी लग्न करायला तयार हो. होईल उपकाराची फेड."

[illegible] फसवितो हे त्या मुलीला माहीत होते. त्याचबरोबर तो श्रीमंतांच्या घरीच चोरी करतो हेदेखील तिने ऐकले होते. म्हणून ती नकार देत म्हणाली–"ते शक्य नाही."

"तुला मी सामान्य मनुष्य आहे, असे वाटले वाटते? मी आयुष्यभरात पुरी केली नाहीत किंवा करू शकलो नाही अशी वचने कधी दिली नाहीत. म्हणून तुझ्याबरोबर विवाह करणे मला अपमानास्पदच वाटेल." असे सांगून गजेंद्राने त्या श्रीमंताच्या मुलीला निरोप दिला.

ती गोष्ट त्या मुलीच्या बापाला जेव्हां कळली तेव्हां तो मुलीला रागावला आणि गजेंद्राशींच तिचा विवाह करून दिला.

लग्न झाल्यावर गजेंद्राने चोरी करण्याचा धंदा सोडून दिला. त्याच्या न्यायप्रियतेची लोक वाखाणणी करू लागले. ती गोष्ट कळल्यावर वैशालीच्या राजाने गजेंद्रला आपल्या राज्याचा न्यायाधीश नेमले.

महाभारत

दुर्वास ऋषींना व त्यांच्या सहस्र शिष्यांना अवेळी सैपाक करून कसे वाढावयाचे हे द्रौपदीला कळेना. तिने कृष्णाचे स्मरण करतांच कृष्ण उपस्थित झाला.

दौपदी कृष्णाच्या पायां पडून नमस्कार करून म्हणाली–"दुर्वास ऋषि गंगेवर शिष्यांसह स्नानाला गेले आहेत. त्यांना जेवायला मी काय वाढू? अक्षय पात्रात एक शीत देखील उरलेले नाही."

"दुर्वास ऋषी आल्यावर काय करायचे ते त्या देवाला माहीत. मला पहिल्याने भूक लागली आहे. मला काही तरी खायला दे. त्यानंतर तुझ्यासमोर जो प्रश्न उभा आहे त्याविषयीं मी विचार करीन." कृष्ण म्हणाला.

द्रौपदी लाजून म्हणाली–"मी जेवायला बसेपर्यंत अक्षयपात्र भरलेले असते. पण माझे जेवणखाण झालेले आहे आणि अक्षयपात्रात आतां काही एक उरलेले नाही. आतां तूच माझी सत्वपरीक्षा घ्यायला निघालास तर मी तरी काय करू?"

"मला भूक लागली आहे आणि तुला थट्टा सुचते आहे. पहा, तुझे अक्षयपात्र आणि त्यात असेल ते दे मला खायला." कृष्ण म्हणाला.

दौपदी अक्षयपात्र उचलून घेऊन आली. त्याच्या कोपऱ्यात कोठें तरी एक शीत चिकटलेले होते. कृष्णाने ते शीत तोंडात टाकले आणि म्हणाला–"आपले पोट भरले, बुवा!"

नंतर कृष्णाने भीमाला बोलाविले आणि म्हणाला–"तू गंगेवर जा आणि दुर्वास ऋषि व त्यांच्या शिष्यांना लवकर जेवायला चला म्हणून सांग."

भीम तेथे पोचला त्यापूर्वीच दुर्वास ऋषि व त्यांच्या शिष्यांना पोट भरल्यासारखे वाटले व ते ढेकरा देऊ लागले होते. शिष्य दुर्वास ऋषींना म्हणाले–"गुरुवर्य! पोट एकाएकी भरल्यासारखे वाटते आहे. आपण युधिष्ठिराला जेवायला येतो म्हणून सांगून आलो होतो. आतां एक घासभर अन्न देखील पोटात जाईल की नाही शंकाच!"

दुर्वास ऋषि आपल्या शिष्यांना म्हणाले–"आपण युधिष्ठिराला छळण्यासाठी आलो

होतो. पण तो सामान्य मनुष्य नाही. त्याने आपल्याकडे कोप दृष्टीने पाहिले तर आपण सर्व भस्म होऊन जाऊ. पूर्वी अंबरीष राजाला त्रास दिल्याचे फळ मला मिळाले आहे. आता आपण युधिष्ठिराला भेटल्या शिवाय परस्पर निघून जाण्यातच शहाणपण आहे." त्याप्रमाणे दुर्वास ऋषि युधिष्ठिराला भेटल्याशिवाय निघून गेले.

दुर्वास ऋषींनी अंबरीष राजाला त्रास दिल्याचे फळ त्यांना कसे भोगावे लागले त्याची कथा अशी आहे,–एकदां अंबरीष राजा एकादशीचे पारणे फेडण्यासाठी जेवायला बसणार इतक्यात दुर्वास ऋषी आले. राजाने त्यांना स्नान करून जेवायला येण्यास विनंती केली. परंतु दुर्वास ऋषींना नदीवरून स्नानसंध्यादि आटोपून यायला बराच उशीर झाला. पारणे फिटण्याची वेळ टळत होती आणि अतिथीपूर्वी अन्न ग्रहण करणे पण बरोबर नव्हते. म्हणून अंबरीष राजाने फक्त एक तुलसी दल खाऊन पारणे फेडले. परंतु दुर्वास मुनींना अंतर्ज्ञानाने ते कळले. ते रागावले आणि त्यांनी आपल्या डोक्यातल्या एका केसातून एक कृत्या नावाची राक्षसीण उत्पन्न करून तिला राजावर सोडले. परंतु भक्ताचा कैवारी विष्णु, त्याला राग आला व त्याने आपले सुदर्शन चक्र सोडले. ते कृत्येचा वध करून दुर्वास ऋषींच्या पाठीस लागले. दुर्वास ऋषि ब्रह्मा, विष्णु व महेश यांच्याकडे मदतीस धावले. पण त्याच्या मदतीस कोणी आला नाही. तेव्हां दुर्वास ऋषींनी शेवटी स्वतः अंबरीष राजाची क्षमा मागून प्राणाची भीक मागितली.

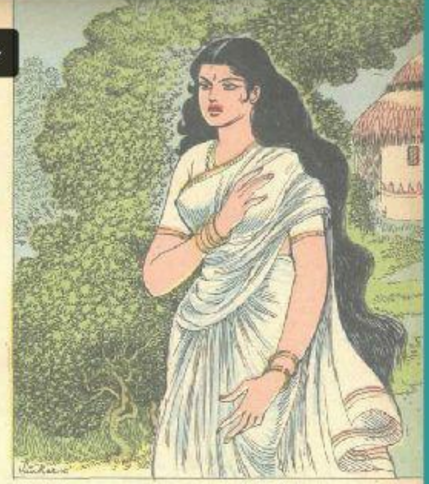
भीमाला गंगेकाठी कोणीच दिसले नाही. स्नान करणाऱ्या एका ब्राह्मणाकडून त्याला, दुर्वास ऋषि शिष्यांसह परस्पर निघून गेल्याचे कळले. भीमाने परत येऊन युधिष्ठिराला ते वृत्त सांगितले.

त्यानंतर कृष्ण सर्वांचा निरोप घेऊन द्वारकेला परतला. कृष्णाच्या कृपेने पांडवांवरचे ते संकट टळले.

आणखी काही दिवसांनीं पाचही पांडव शिकारीला रानात गेले होते. परत येईपर्यंत द्रौपदीला व धौम्य ऋषींना त्यांनी तृणबिंदु नामक ऋषींच्या आश्रमात रहायला सांगितले.

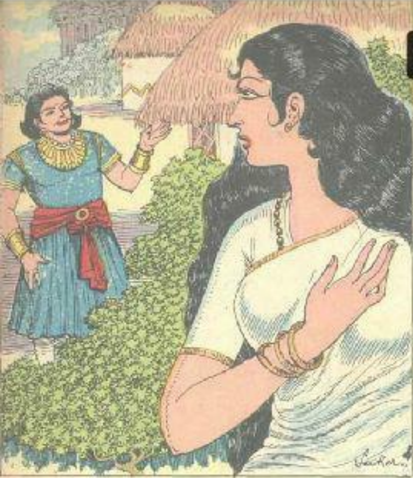
त्याच दिवशी जयद्रथ सालव राजाच्या राजकन्येशी विवाह करून तृणबिंदु ऋषींच्या आश्रमाशेजारून जात असतां त्याला लतामंडपात द्रौपदी दिसली. आश्रम निर्जन होता.

द्रौपदीला पाहताच जयद्रथ देहभान विसरला. कोटिकास्य नामक राजकुमाराला जवळ बोलावून म्हणाला–"ती सुंदर स्त्री तुला दिसते आहे ना. तिला घेऊन जावे

आणि सालव राजकुमारीचा परित्याग करावा, म्हणतो. तू चवकशी करून ये, ती कोणाची मुलगी की बायको आहे?"

कोटिकास्य स्वतः सुद्धा दुष्ट स्वभावाचा होता. म्हणून तो निःसंकोचपणे द्रौपदी उभी होती तिथे गेला आणि विचारू लागला–"हे सुंदरी! कोण तू? कोणत्या जातीची? तुझे नाव काय? तू या जंगलात एकटी कशी काय? तूं आमची ओळख विचारली नाहीस. म्हणून मी स्वतःच देतो. मी सुरथ देशाचा राजकुमार आहे. माझे नाव कोटिकास्य असे आहे. समोर आहेत ते त्रिगर्तांचे महाराज, कुलिंद महाराज आणि राजकुमार सुबल आहेत. बारा राजांच्या

मध्यभागी रथात बसलेले सिंधु व सौवीर देशांचे महाराज जयद्रथ आहेत. त्यांनीच तुझ्याविषयी चवकशी करून यायला मला पाठविले आहे."

द्रौपदी त्या राजकुमाराला म्हणाली- "तू कोण, हे मला माहीत आहे. माझ्या सारख्या कुलीन स्त्रीनी तुझ्या सारख्या तरुण राजकुमाराशी बोलणे कुळमर्यादेबाहेर आहे. परंतु तू विचारलेल्या प्रश्नांची उत्तरे देणारा यावेळी येथे कोणी नाही. म्हणून मीच उत्तर देते आहे. मी द्रुपद राजाची मुलगी कृष्णा आहे. पंचपांडव माझे पति आहेत. ते यावेळी शिकारीला गेले आहेत. लवकरच परत येतील. ते येईपर्यंत तुम्ही सर्वांनी यांचे व आमचे आतिथ्यसत्कार करवून घेऊन जावे. त्यांना पण त्याबद्दल आनंद होईल."

त्यानंतर त्या सर्वांचे आतिथ्य करण्यासाठी आवश्यक तयारी करायला ती कुटीत गेली. काटिकास्यने, द्रौपदीने सांगितलेले वृत्त जयद्रथला सांगितले.

"ती कोणी मानवी जातीची स्त्री दिसत नाही. ज्या डोळ्यांनी मी तिला पाहिले त्या डोळ्यांनी इतर स्त्रियांकडे पाहणार देखील नाही." जयद्रथ म्हणाला.

तरमग तिला रथात बसवून घेऊन आपल्या राजधानीला जा." काटिकास्यने सुचविले.

जयद्रथ रथातून उतरला. सहा राजांना बरोबर घेऊन तो कुटीत शिरला व द्रौपदीला म्हणाला-"तू व तुझे पति खुशाल आहेत ना?"

द्रौपदीने त्याची विचार पूस करून अर्घ्यपाद्य वगैरे देऊन आसनावर बसायला सांगितले व म्हणाली-"पांडव परत येण्याची वेळ झालीच आहे. आल्यावर मी पंच मांस भोजन करून आपणांस वाढीन."

"आम्ही आतिथ्य घेण्यासाठी आलो नाही. आमच्या बरोबर रथात बसून चल. तुला आपली राणी करून घेईन. तू या रानात राहणे शोभत नाही. पांडव स्वतःच्या मूर्खपणामुळे कष्ट सहन करीत आहेत. त्यांच्या बरोबर तू कष्ट सहन करण्याची गरजच काय? सिंधु व सौवीर देशांचे महीषीपद मी तुला देत आहे." जयद्रथ म्हणाला.

ते ऐकून द्रौपदीला राग आला. तरी पति परत येईपर्यंत त्यांना गप्पात रंगवून ठेवण्याचे ठरवून म्हणाली-"तू तरी किती मूर्ख दिसतो आहेस. माझ्या पतींचा प्रताप तुला माहीत नाहीं वाटते? इंद्रासारखे पांच ही जण पराक्रमी आहेत. त्यांच्या कोप तुझ्यावर झाला तर ते तुला जड जाईल."

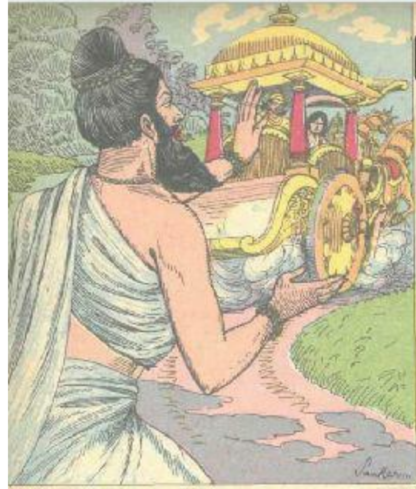
"पांचाली तू पांडवांच्या प्रतापाची गोष्ट नव्याने सांगण्याची गरज नाही. जगात एकंदर सतरा क्षत्रिय कुळे प्रमुख व मान्य आहेत. त्यांपैकी आमचे एक कूळ. उगाच गप्पा मारण्यात वेळ घालवू नकोस, माझ्या बरोबर चल. मी पांडवांच्या भीतीने तुला सोडून जाईन असे मात्र समजू नकोस." जयद्रथ म्हणाला.

द्रौपदीला आतां मात्र फारच राग आला. ती म्हणाली-"दुष्टा! पांडवांची बायको अशी सहजी तुझ्याबरोबर चालू लागेल असे वाटले होय तुला? तुझ्या पाठीमागून अर्जुन तुझ्या समाचाराला येणार नाही होय? मी तुला वरमाळा घालीन हा तुझा भ्रम आहे. मी एक पतिव्रता स्त्री आहे. पांडवांशिवाय माझे मन इतरत्र जाणे शक्य नाही."

त्यानंतर जयद्रथाबरोबर आलेले लोक द्रौपदीला उचलून घेऊन जायला तयार झाले. द्रौपदी आपला बचाव करून धौम्य मुनींना ऐकू जाईल इतक्या मोठ्याने ओरडली. परंतु जयद्रथ तिला दोन्ही हातांनी उचलून घेऊन पळून जाऊ लागला. द्रौपदीचा आवाज ओळखून धौम्यमुनि ओरडत मागे जाऊ लागले. परंतु त्यांच्या ओरडण्याकडे दुर्लक्ष करून जयद्रथ द्रौपदीला रथात बसवून घेऊन निघाला.

धौम्य ऋषी जयद्रथाला म्हणाले-"या नीचपणाची फळे तुला भोगावी लागतील. तुझी हिंमत असेल तर पांडवांचा पराभव करून द्रौपदीला घेऊन जा. पर स्त्रीला असे पळवून नेणे महापाप आहे." परतु

जयद्रथाने त्यांच्या बोलण्याकडे दुर्लक्ष केले. धौम्य ऋषि रथामागे धावू लागले.

तिकडे पांडव शिकार करून आश्रमाकडे निघाले. त्यांनी आश्रमात जाऊन पाहिले, द्रौपदी नव्हती. इंद्रसेन नावाच्या सारथ्याला धात्रेयिका नामक दासी रडत असलेली दिसली. तिने, थोड्याच वेळा पूर्वी जयद्रथ द्रौपदीला उचलून घेऊन पळून गेल्याचे सांगितले.

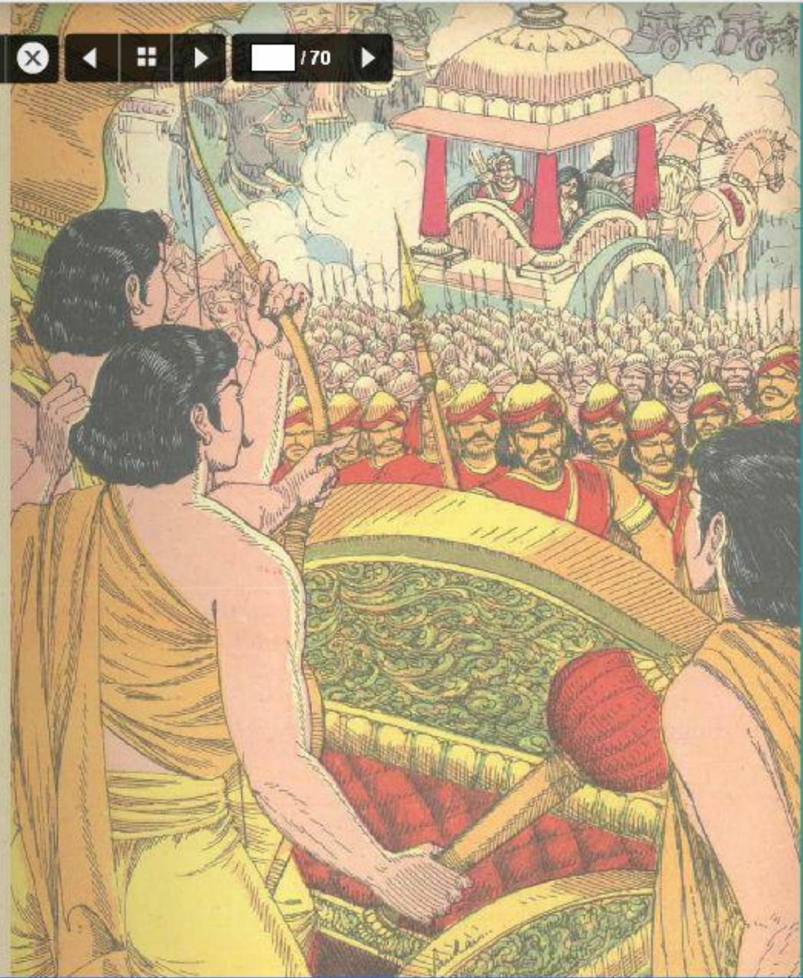
युधिष्ठिराने धात्रेयिकेला शांत केले व जयद्रथाची खोड मोडून द्रौपदीला सोडवून आणण्यांसाठी त्याने आपल्या भावंडांस सांगितले. पांडव रथात बसून जयद्रथाचा रथ ज्या वाटेने गेला होता त्याच वाटेने

त्यांना दूर रथ असल्याचे आकाशात धुळीचे लोट पाहून कळले. थोड्या वेळाने रथामागे पळत असलेले धौम्य ऋषि भेटले. त्यांना थांबायला सांगून पांडव जास्त वेगाने पुढे निघाले आणि घार जशी कोंबड्यांच्या पिल्लांवर झडप मारते तसे ते जयद्रथाच्या सैन्यावर तुटून पडले.

सैन्याच्या मध्यभागी जयद्रथाच्या रथात द्रौपदीला पाहून पांडवांचा क्रोध द्विगुणित झाला. ते ओरडून जयद्रथाला आव्हान करीत म्हणाले–"दुष्टा! थांब!" आणि त्यांनी आपला रथ जयद्रथाच्या रथाजवळ नेला. पांडवांना आलेले पाहून जयद्रथाचे सर्व साथी राजे व राजकुमार यांची गाळण उडाली व ते पळून गेले.

द्रौपदी जयद्रथाला म्हणाली–"ते पहा माझे पति पंच पांडव तुझ्या 'सत्काराला' आले आहेत. यावेळी तुझे सर्व सैन्य व तू आणि तुझे सर्व साथीमित्र त्यांच्या कोपाग्नीत भस्म झाल्याशिवाय राहणार नाहीत. या संकटातून जिवंत सुटलास तर तुझा पुनर्जन्मच झाला असे समज."

पांडवांनी बाणवृष्टि करून जयद्रथाच्या सैन्याला पळवून लावले. सैन्य वाट फुटेल तिकडे पळू लागले. भीम गदा हाती घेऊन जयद्रथावर तुटून पडला. परंतु कोटिकास्य

मध्ये आला आणि त्याच्याबरोबर अनेक योध्दे जयद्रथाच्या मदतीला धावले. त्यांनी पांडवांवर शस्त्रप्रहार करायचा प्रयत्न करून पाहिला. अर्जुन जयद्रथाच्या रथाकडे वळला तेव्हां त्याला पंधरा शूर राज-कुमारांनी अडविले. अर्जुनाने त्या सर्वांचा वध केला. युधिष्ठिराने शंभर सौवीरांना यमसदनी पाठविले. त्याच्या हाती त्रिगर्त राजा ठार झाला. नकुल रथातून सैनिकाची डोकी उडवू लागला. सहदेवाने हत्तीवर बसलेल्या सर्व वीरांना ठार केले.

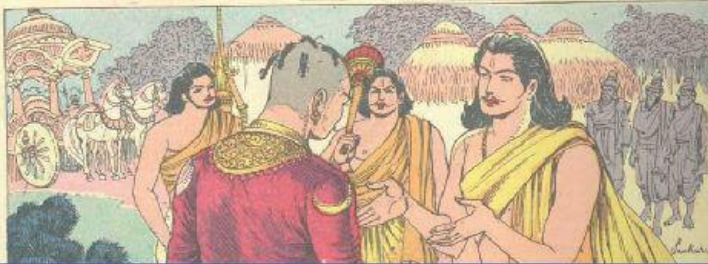
अशा तऱ्हेने एका मागून एक जयद्रथाचे साथी रणांगणावर पडू लागले. कोटिकास्य पळून गेला. शेवटी नाइलाज होऊन जयद्रथ द्रौपदीला रथात सोडून पळाला. अर्जुनाने ती गोंष्ट भीमाला सांगितली. भीमाने सैनिकाचा वध करण्याचे सोडले व युधिष्ठि-राला म्हणाला–"दादा! तुम्ही द्रौपदीला व धौम्य मुनींना रथात बसवून घेऊन आश्रमाकडे परत जा. मी व अर्जुन जय-द्रथाच्या समाचाराला जातो."

[illegible] वध करू नकोस. कारण दुश्शलेला वैधव्य येईल असे काही तू करू नकोस. कारण त्यामुळे गांधारीला फार दुःख होईल." युधिष्ठिराने भीमाला थोडे समजावून सांगितले. परंतु द्रौपदी म्हणाली– "जयद्रथाला जिवंत सोडतां कामा नये!" त्यानंतर युधिष्ठिर रथात बसून आश्रमाकडे परतला.

भीमार्जुनांनी एका कोसावर जयद्रथाला धरले. त्याचे मुंडन केले आणि आपल्या रथात त्याला व आपल्या दोघां भावांना बसवून घेऊन आश्रमात आले. त्यांनी जयद्रथाला युधिष्ठिराच्या पायांसमोर ढकलले.

"आजपासून तू पांडवांचा दास म्हणून वाटेल तिकडे रहा." असे सांगून द्रौपदीच्या परवानगीने भीमाने त्याला सोडले.

"या पुढे तू असले दुष्ट कृत्य करू नकोस," असे सांगून युधिष्ठिराने जयद्रथाला परत पाठविले.

शिवपुराण

[१२]

शंकराच्या आज्ञेप्रमाणे नंदी ब्रह्मदेव, विष्णु आणि इंद्रादिक देवांना आणि गंगा काठी जाऊन षण्मुखाला बोलावून घेऊन आला. षण्मुख कुमारस्वामी आपल्या साही मातांबरोबर पुष्पक विमानात बसून आला. पार्वती व परमेश्वर दोघे प्रेमाने कुमार-स्वामीला भेटली आणि त्याला आपल्या जवळ बसविले.

त्या वेळी ब्रह्मदेव कुमारस्वामीजवळ उभा राहून म्हणाला–"आज कुमारस्वामीने कैलास पर्वतावर पदार्पण केले आहे. उद्यां देवांचा सेनापति म्हणून त्याचा अभिषेक करणे बरे होईल."

ते ऐकून सर्वांना आनंद झाला. पार्वती व परमेश्वर दोघांनी कुमारस्वामीचा उपनयन संस्कार केला. त्यानंतर ब्रह्मदेवाने पौरो-हित्य स्वीकारून कुमारस्वामीचा सेनापति म्हणून अभिषेक केला.

त्यानंतर पार्वतीपरमेश्वर कुमारस्वामीला म्हणाली–"बाळा! तू आतां देवसेनापति झालास आहेस. तू देवेंद्रला साहाय्य कर आणि त्रिलोकाचे रक्षण कर. दुष्टांचा संहार कर आणि पापीजनांना दंड दे. तुझी कीर्ति अजरामर होवो."

पार्वतीने कुमारस्वामीला आशीर्वाद दिला. देवांनी त्याला अनेक वर दिले आणि शास्त्रास्त्रे देऊन, त्याच्या हाती तारका-सुराचा वध होवो, असा आशीर्वाद दिला.

त्यानंतर कुमारस्वामीने पार्वती परमेश्वर ब्रह्मा, विष्णु व इंद्रादिक देवांना प्रणाम केला आणि आपल्या गणांना आज्ञा केली की तुम्ही तारकासुराच्या राजधानीला वेढा

शेवटच्या मलपृष्ठावरील चित्र

घालण्यासाठी सर्व तयारी करा." नंतर कुमारस्वामीने, स्वर्गात त्याच्यासाठी निर्मिलेल्या भवनात प्रवेश केला.

तिकडे शोणितपुर नगरीं तारकासुराला, कुमारस्वामी देवांचा सेनापती होऊन शोणितपुरावर चालून येत असल्याचे कळले. तारकासुराने आपला मंत्री व इतर प्रमुख सल्लागारांना बोलाविले व म्हणाला– "मला माझ्या हेरांकडून कुमारस्वामी आपल्या राजधानीवर चालून येत असल्याचे कळले आहे. तरी तुम्ही त्या स्वारीला तोंड देण्यास सज्ज रहावे."

त्यानंतर शिवभक्त तारकासुराने एक पार्थिव लिंग तयार केले आणि पुजेसाठी अनेक सुगंधी द्रव्ये मागवून विधिवत् पूजा केली. धूप दीप दाखवून नैवेद्य दाखविला व देवाला नमस्कार करून प्रार्थना केली– "हे शंकरा! मी तुझी पूजा केली आहे. तू त्याचे फळ मला देण्याची कृपा कर."

तिकडे कुमारस्वामीने स्वर्ग लोकाचा गुरु बृहस्पति याने ठरविलेल्या मुहूर्तावर युद्धाचे शिंग फुकले आणि देव, रुद्र, वीरभद्र व देवीगण यांना बरोबर घेऊन युद्धाला निघाला. त्याला वाटेत शुभ शकुन होऊ लागले. कुमारस्वामी बरोबर देवेंद्र इत्यादिक देव सुद्धा या स्वारीवर गेले.

कुमारस्वामीने शोणितपूरला पोचल्यावर प्रथम नगराला वेढा घातला आणि सर्वांना उतरण्यासाठी राहुट्या उभ्या केल्या. तो शिबिरात बसून म्हणाला–"थोरामोठ्यांची रीत आहे की युद्ध सुरू करण्यापूर्वी सामोपचाराने काम भागेल का पाहून घ्यावे. म्हणून आपण एक दूत पाठवू या. तुम्हां सर्वांना काय वाटते?"

देवेंद्र आदिकांना ती सूचना मान्य झाली. तेव्हां कुमारस्वामीने आपल्या वक्षस्थलातून जन्मलेल्या विशाखाला म्हटले–"विशाखा! तू तारकासुराच्या दरबारात जाऊन माझा संदेश सांग आणि त्याचे जे उत्तर असेल ते घेऊन परत ये. त्यानंतर कुमारस्वामीने

तो नीट समजावून सांगून पाठवून दिले.

विशाखा तारकासुराच्या दरबारात गेला तेव्हां तो आपल्या नगराच्या चारीबाजूला पडलेल्या वेढ्यासंबंधीच आपल्या मंत्र्यांशी बोलत होता. त्याने विशाखाला आलेला पाहून विचारले–"कोण रे तू? कशासाठी आला आहेस?"

विशाख म्हणाला–"हे तारकासुरा! तू शिवभक्त आहेस. शंकराचा मुलगा व देवसेनापति कुमारस्वामी याने मला तुझ्याकडे आपला दूत म्हणून पाठविले आहे."

तारकासुराने आनंदित होऊन विशाखाला बसायला आसन दिले आणि म्हणाला– "कुमारस्वामीने कोणता संदेश देऊन तुला पाठविले आहे? माझे वैर देवांशी आहे, कुमारस्वामीशी नाही."

"तारकासुरा! तू दीर्घ काळ त्रिलोकावर राज्य केलेस. परंतु तुझ्या कारकीर्दीत प्रजा सुखी झाली नाही. म्हणून तू स्वर्गाचे राज्य परत इंद्राला देऊन टाक आणि भोगवतीपुरीं निघून जा. ते तुला मान्य झाले नाही तर कुमारस्वामी तुझा व तुझ्या अनुयायांचा वध करून तुझे सर्व अधिकार इंद्राला देऊन टाकतील. तरी तू काय तो विचार कर. हाच संदेश कुमारस्वामींनी तुझ्याकडे पाठविला आहे." विशाख म्हणाला.

तारकासुराला तो संदेश ऐकून अपमान वाटला. रागाने म्हणाला–"मी अशा धमक्या ऐकून भिऊन जाईन असे वाटले का तुम्हांला? उद्यां सकाळी रणांगणावर आपण भेटूं असे कुमारस्वामीला सांग." तारकासुराच्या मंत्र्यांनीपण संधी किंवा समेट करण्याचा सल्ला दिला नाही.

दुसऱ्या दिवशी उजाडण्याच्या सुमारास दोघांची सैन्ये समोरासमोर सज्ज होऊन उभी राहली. दोन्ही बाजूंच्या शूर वीर योद्धयांनी जिवाची पर्वा केल्याशिवाय युद्ध केले. तारकासुराच्या बाजूने, बाणासुर, प्रलंबासुर, जंभासुर, अतिबल, शंभासुर, कुंभासुर वगैरे वीर योद्धे होते. कुमार-

स्वामीच्या बाजूने वीरभद्र, अग्नि, धर्म, सूर्य, चंद्र इत्यादिक योद्धे होते.

कित्येक दिवस घोर युद्ध चालू होते. परंतु तारकासुराचा पराभव होण्याची लक्षणे दिसत नव्हती. देव माघार घेऊ लागल्यासारखे वाटले. तेव्हां कुमारस्वामीने पाशुपतास्त्राचा प्रयोग केला. ते अस्त्र तारकासुराच्या सैन्यावर सहस्रावधि विजा पडाव्या तसे जाऊन पडले. त्यामुळे तारकासुराच्या सैन्याची पळापळ सुरू झाली. जे राक्षस रणांगणावरच राहिले ते भस्म होऊन गेले.

ताराकासुर रागारागाने आपल्या घरी गेला. शिवपंचाक्षरी मंत्राचा जप करून त्याने ध्यान धरले. त्या वेळी आकाशवाणी झाली–"तारकासुरा! तू काळजी करू नकोस तुला मोक्षप्राप्ती होईल." तारकासुराने पूजा आटोपली आणि गळयात शिवलिंग धारण करून दुसऱ्या दिवशी पुन्हां युद्धाला निघाला.

कुमारस्वामीने तारकासुरावर अनेक अस्त्रांचा प्रयोग केला. पण त्यांचा काही [illegible] नारदाने कुमारस्वामीला त्याचे कारण सांगितले. म्हणाला–"जोंपर्यंत तारकासुराच्या गळ्यात शिवलिंग असेल तोंपर्यंत त्याच्या केसाला ही धक्का लागणार नाही."

ते लक्षात ठेवून कुमारस्वामीने युद्धभूमीवर पोचताच तारकासुराच्या गळयात जे जे शिवलिंग होते त्याचाच नेम धरून आग्नेयास्त्र सोडले. लिंगाचे पाच तुकडे होऊन ते जमिनीवर पडले. सूर्य, विश्वकर्मा इत्यादिकांनी लगेच ते तुकडे उचलून नेऊन त्यांची पांच स्थानी स्थापना केली. तेच पंचभीम लिंगेश्वर होत.

तारसुकाराच्या गळयातले शिवलिंग पडल्यानंतर त्याने तारकासुरावर ब्रह्मास्त्राचा प्रयोग करून त्याचा संहार केला. भूत पिशाच गण तारकासुराच्या सैन्याचा ध्वंस करीत त्यांचे रक्त मांस खात नृत्य करू लागले. देवांनी पुष्पवृष्टी केली.

१२२. होवर बांध

कोलो राडो नदीवर बांधलेल्या या बांधाची उंची ७२६ फुट आहे. (चित्रात पांढऱ्या शिंपल्यासारखी दिसते आहे) याच्या डाव्या तीरावर निवाडा राज्य आहे व उजव्या तीरावर आरिजोना आहे. बांधावर जी सडक बांधलेली आहे ती या दोन्ही राज्यांना जोडते. बांधाच्या खाली लहान दिसणारी इमारत विद्युत केंद्र आहे. याची उंची वीस मजली इमारती एवढी आहे.

